МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ПІДЛІТКОВИХ ГРУПАХ»

Виконав(ла): здобувач 4-го курсу, групи ЗПЛ-20-4vn
заочної форми навчання
_____ Вохмінцев Максим Ігорович
(підпис)
Керівник _____ Найчук В.В.,
канд.психол.наук., доц
(підпис)

Допущено до захисту рішенням кафедри соціальних технологій
Протокол № __ від «__»_____ 20___ р.
Завідувач кафедри _____ Костенко Н.І.
(підпис)

Вінниця 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН 8
1.1. Взаємовідносини як складова спілкування 8
1.2. Особливості міжособистісного спілкування підлітків 14
1.3. Спілкування як чинник міжособистісних відносин у групах підлітків .. 19
Висновки до першого розділу 26
РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ГРУПАХ ПІДЛІТКІВ 27
2.1. Методи та методики дослідження міжособистісних відносин підлітків . 27
2.2. Експериментальне дослідження міжособистісних відносин у підліткових групах різного віку 33
2.3. Порівняльний аналіз особливостей розвитку взаємовідносин у підлітків різного віку 56
Висновки до другого розділу 60
ВИСНОВКИ 65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 67
ДОДАТКИ 71

ВСТУП

Актуальність теми. Найважливішим компонентом нашого життя є стосунки між людьми. Саме вони дають нам переживання та емоції, необхідні для розвитку нашої особистості, мотивацію та просто задоволення життям. Психологічні дослідження показують, що міжособистісні зв'язки набагато складніші, ніж може здатися на перший погляд. Сьогодні ми розглянемо, ким вони є, як вони працюють і чим вони відрізняються від соціальних відносин.

Система освіти в даний час орієнтована на підхід до підлітка як до особистості, що розвивається та потребує розуміння та поваги його (підлітка) інтересів і прав. Освітня робота з підлітками спрямована на забезпечення умов, що надають дитині можливість самостійних дій, які пов'язані з освоєнням навколишнього світу. За такого підходу особливої значущість набуває проблема взаємодії підлітків з однолітками, дорослими та оточенням, особливо у такий нелегкий час для українського народу.

Сьогодні актуальна як теорія, так і практика виховання підростаючого покоління –проблема формування у дитини з перших років життя таких взаємовідносин з оточенням, які випливають з моральних принципів гуманізму. Дружні відносини, які існують у зрілих суспільствах, характеризуються дружнім співробітництвом, повагою, піклуванням один про одного та взаємодопомогою.

Діти підліткового віку починають активно розвивати свої комунікативні та соціальні навички у взаємовідносинах, а їх взаємодія з однолітками та дорослими набуває специфічних рис. Таким чином, співпраця розглядається як вид спільної діяльності.

Згідно з дослідженнями, між дітьми підліткового віку існують досить складні відносини. У процесі організації сумісної діяльності вихователем виникають особисті відносини між дітьми, які базуються на почуттях симпатії-антипатії, прийняття-неприйняття тощо. Ці відносини впливають на

формування дитячого колективу та взаємовідносин у ньому, формуючи позитивні якості між його членами, а також на психологічний стан і настрій в групі підлітків.

Особисті взаємовідносини значною мірою впливають на розвиток підлітка. Дії в школі є важливим засобом формування колективу та виховання взаємодопомоги між дітьми, якщо взаємовідносини добре керовані та організовані.

Конфлікти, напруженість і навіть захворювання можуть виникнути, якщо потреба у спілкуванні не задовольняється. У процесі спілкування важливо розуміти, що кожна людина є найважливішим елементом суспільства.

Як відомо, значення спілкування у житті людини вивчали вчені як зарубіжної, так і вітчизняної психології. Дану проблему у своїх працях висвітлювали В.П.Бехтерєв, Л.С.Виготський, В.О.Сухомлинський, Б.В.Зейгарник, Є.С.Мазур, Д.Б.Ельконін, С.Л.Рубінштейн, І.С.Кон, В.М.М'ясищев, К.К.Платонов, Г.С.Костюк, А.В.Петровський. Вони займались науковою розробкою проблеми закономірностей розвитку підлітків та ролі спілкування в цьому віці. Проблема міжособистісного спілкування деталізувалась у працях О.О.Ануфрієвої, Г.С.Костюка, Г.С.Сковороди, А.В Брушлинського, О.В.Киричука та інші.

Особисті взаємовідносини найбільш яскраво виявляються в невеликих дитячих об'єднаннях, що будуються в основному на почутті взаємної симпатії, емоційної прив'язаності. В таких об'єднаннях підлітки вчаться проявам чутливості, чуйності, піклуванню, допомоги один одному, тобто тут зароджуються перші паростки доброзичливого відношення до оточення та однолітків.

Мета дослідження: теоретико-експериментальне вивчення психологічних особливостей розвитку міжособистісних відносин у підліткових групах.

Об'єкт дослідження – особливості взаємовідносини у підлітковій групі.

Предмет дослідження – психологічні детермінанти розвитку міжособистісних відносин у групах підлітків.

Гіпотеза дослідження: динамічні характеристики компонентів міжособистісних відносин змінюються під впливом соціально-психологічних факторів та можуть впливати на розвиток підліткової групи.

Відповідно до мети і гіпотези визначено основні ***завдання*** дослідження:

1. Проаналізувати науково-психологічну літературу з проблеми розвитку міжособистісних відносин у підлітковій групі.
2. Визначити критерії для оцінювання розвитку взаємовідносин у підліткових групах.
3. Підібрати та обґрунтувати психодіагностичний інструментарій дослідження міжособистісних стосунків підлітків.
4. Дослідити особливості розвитку міжособистісних відносин у підліткових крупах.

Теоретичною основою дослідження стали філософські, соціологічні та психологічні положення про особистість як суб'єкта життєдіяльності (Н.І.Анциферова, А.В.Брушлінський, І.Д.Бех, В.О.Білоусова, П.М.Якобсон); закономірності розвитку підлітків та місце спілкування в ньому (Л.І.Божович, Д.Б.Ельконін, І.С.Кон, Г.С.Костюк, В.В.Крутецький, А.В.Мудрик, В.М.М'ясищев, А.В.Петровський, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн); розвиток міжособистісних відносин в групах (Г.М.Андрєєва, В.Г.Красько, І.С.Кон, Д.Майерс).

Для розв'язання сформульованих мети і завдань застосовувався комплекс ***методів та методик*** дослідження:

– *теоретичні:* аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури для забезпечення розгляду загальних теоретичних питань з

проблеми дослідження, а також узагальнення психолого-педагогічного досвіду;

– *емпіричні:* спостереження, інтроспекція, анкетування, бесіда, аналіз документації, аналіз продуктів навчально-пізнавальної діяльності, експертне оцінювання, експеримент (констатувальний та формувальний);

У ході експериментального дослідження застосовувались психодіагностичні методики: «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної); «Соціометричний тест» Дж.Морено; «Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова; «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка; «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського.

– *методи математичної обробки даних*, у тому числі аналіз на становлення відмінностей та взаємозв'язку ознак (t-критерій Стюдента).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що виявлено детермінанти і динаміку розвитку негативних психічних станів в залежності від провідного стилю виховання в сім'ї, обґрунтовані методи, способи та засоби комплексного підходу щодо корекції негативних психічних станів підлітків, зумовлених тим чи іншим стилем батьківського виховання та їх профілактика.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що програма корекції негативних психічних станів особистості підліткового віку, бланки апробованих анкет для дітей та батьків, створених з метою виявлення відповідної атмосфери в сім'ї, можуть бути використані педагогами, психологами у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, викладачами вищих навчальних закладів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Комунального закладу «Вінницький ліцей № 31». В дослідженні брали участь учні 6-8 класів в загальній кількості 57 осіб.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи представленні на Міжнародній науково-практичній конференції «Реабілітація: фізична, психологічна, соціальна».

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменувань в тому числі іноземними мовами 4) та додатків. В роботі представлено 6 рисунків та 12 таблиць.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

1.1. Взаємовідносини як складова спілкування

Всі види взаємодії, в яких люди взаємодіють, включають почуття, судження, спілкування, спільні відносини, обмін емоціями та інше. Вони базуються на існуючих або майбутніх соціальних зв'язках між членами суспільства. У більшості випадків міжособистісні стосунки формуються з певною метою, наприклад, отримати вигоду, отримати підтримку, поділитися емоціями, дізнатися чи повідомити про щось. Довіра та розуміння є важливими компонентами таких відносин [38].

Міжособистісні відносини реалізуються переважно у вигляді трьох основних форм взаємодії (рис. 1.1) [37].

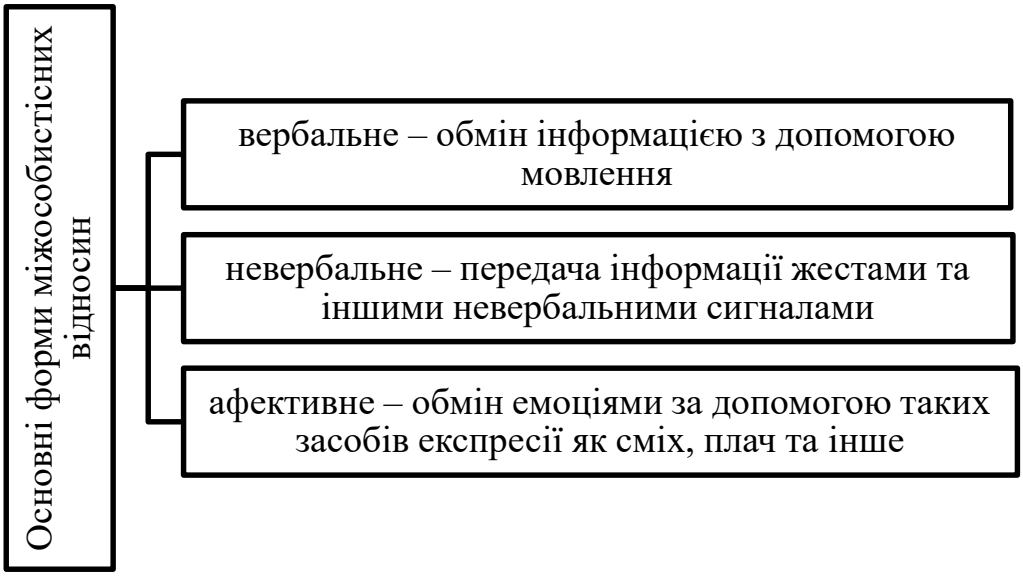

Рис. 1.1. Основні форми міжособистісних відносин

Коли дитина народжується, вона формально ще не вважається особистістю, але у неї починають формуватися перші міжособистісні стосунки. Він взаємодіє з батьками за допомогою плачу, сміху та інших

емоцій, повідомляючи їм про свої почуття та бажання. Поступово взаємодія стає більш усвідомленою, але справжні міжособистісні відносини вважатимуться, коли первинна соціалізація дитини закінчиться.

У цьому типі взаємодії є багато особливостей [44]:

- Міжособистісні відносини сильно залежать від емоційних оцінок, як усвідомлених, так і несвідомих. Навіть у формальних і ділових відносинах це правило дотримується.

- Кожен із взаємодіючих суб'єктів розглядається як окрема особа, яка займає певне місце в соціумі.

- Ці відносини розвиваються поступово в процесі спілкування та інших видів комунікації, а не спонтанно.

- Стосунки між людьми не є постійними. Вони можуть змінюватися як на краще, так і на гірше, змінюючи іноді свій вектор на протилежний.

Щоб зрозуміти, що таке міжособистісні стосунки, розглянемо деякі поширені приклади, з якими ми всі стикаємося, незалежно від соціального статусу та інших обставин [46]:

Повсякденні. Ця група охоплює всі види взаємодії, не обмежуючись надто близькою комунікацією. Цей тип міжособистісних відносин охоплює багато людей, з якими ми стикаємося щодня: сусіди, колеги, працівники сусіднього офісу, продавці, перукарі та інші.

Приятельські. Ця група складається з людей, які мають приємні стосунки, але не надто близькі. Наприклад, якщо ваш друг запросив вас провести час з його колегами, і ви добре провели час, ви, швидше за все, не назвете їх друзями. Але приятельські стосунки дозволяють вам знову зустрічатися з цими людьми.

Товариські. Цей тип відносин передбачає, що вони залучені до певної спільної діяльності. Вони досить близькі, щоб вважатися друзями, але вони довіряють одне одному та мають спільні цілі.

Дружні. Люди, які мають такі стосунки, мають дуже близький зв'язок. Дружба не виникає просто через спільні інтереси чи симпатію. Люди, які

стають друзями, довго спілкуються, зближуються емоційно, вчаться розуміти один одного з огляду на всі особливості та тонкощі характерів один одного, і вони вчаться розуміти один одного.

Любовні. Емоційна близькість і романтичні почуття характерні для цього типу взаємодії. Любовні стосунки є найміцнішими за рівнем прихильності, хоча люди в коханні не настільки вибіркові, як у дружбі.

Споріднені. Залучення до родинних зв'язків починається з народження, але воно може приймати різні форми. Для когось усі родичі є близькими, для когось рідні є єдиними важливими людьми, а решта родичів є просто знайомими.

Подружні. Подружні стосунки дуже відрізняються від любовних. Вони схожі на споріднених людей, які дотримуються низки взаємних зобов'язань, порушення яких може призвести до суспільного осуду та юридичної відповідальності (наприклад, свідомого програшення в розлученні).

Рівень міжособистісних відносин залежить від рівня зрілості учасників. Хоча правила не чітко визначені, кожен учасник повинен усвідомлювати свою відповідальність перед іншими.

Усі міжособистісні стосунки складаються з трьох основних компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового. Це незважаючи на те, що міжособистісні стосунки можуть бути дуже різними. Розглянемо кожен із них більш детально.

1. Когнітивний компонент

Даний компонент включає різні види пізнавальної активності, що так чи інакше виникають у міжособистісних відносинах (сприйняття, мислення, уява та інші). Когнітивний компонент залежить від взаєморозуміння, яке має дві основні характеристики:

- адекватність - правильність інтерпретації інформації, що надходить;
- ідентифікація – несвідоме ототожнення себе з партнером.

2. Емоційний компонент

Це емоції, які відчуває суб'єкт по відношенню до іншого суб'єкта за різних форм взаємодії:

- симпатія та антипатія;
- щастя та задоволеність;
- емпатія (співпереживання).

3. Поведінковий компонент

Крім того, ми мимоволі висловлюємо своє ставлення до інших за допомогою знаків, таких як міміка, жести, інтонація, використання нестандартних мовних оборотів та інші прояви. Поведінка більше залежить від нашої волі, але помітити її легше, ніж контролювати її [42].

Психологи класифікують міжособистісні відносини на три рівні залежно від тривалості, глибини та ступеня прихильності учасників [47].

Перцептивний рівень відноситься до початку відносин. Він передбачає, що учасники сприймають різні характеристики та особливості один одного. Хоча вони можуть заперечувати це, їхні взаємодії впливають риси зовнішності, різноманітні особистісні характеристики, расові та гендерні ознаки.

Рівень взаємного тяжіння (чи відштовхування). Рівень тяжіння між ними Вплив сприйняття зменшується, коли люди звикають і прив’язуються друг до друга (або, навпаки, починають відчувати антипатію). Вони все більше знайомляться і шукають нові способи взаємодії. Люди, які часто взаємодіють, але один одному неприємні, посилюють свою неприязнь.

Рівень, який є інтерактивним. На цьому рівні відбувається емоційна взаємодія між людьми. Кожен з них відчуває потребу в обміні емоціями, тому вони шукають причини та створюють умови, за допомогою яких можуть більше спілкуватися. Люди, які не люблять один одного, також вступають у емоційні взаємодії. Ці конфлікти лише посилюють їхню неприязнь.

Будь-яка форма взаємодії між людьми називається міжособистісними стосунками. Залежно від того, як кожен із новачків поводиться в суспільстві та як вони взаємодіють, можна виділити кілька основних типів відносин [39]:

Формальні (офіційні). Через певні стандарти, правила, регламенти, інструкції чи інші документи такі відносини зазвичай регулюються. Як правило, учасники таких відносин не мають особистої прихильності, а взаємодіють у зв'язку з необхідністю виконувати службові, адміністративні чи інші обов'язки.

Ділові (практичні). Це відносини між людьми, в яких вони працюють разом, щоб досягти взаємовигідних результатів. Такі відносини можуть передбачати, що учасники виконуватимуть свою частину роботи для досягнення загальної мети. Крім того, один учасник може виконувати завдання для іншого за винагороду.

Неофіційні Ця група включає різноманітні відносини, які не регулюються формальними стандартами. Це можуть бути дружні чи приятельські стосунки, членство в команді для футболу чи волейболу та інші приклади. Емоційна складова, як правило, відіграє певну роль у неформальних відносинах.

Особисті. Це емоційні стосунки. Особисті відносини зазвичай формуються і розвиваються протягом тривалого періоду часу, протягом якого сторони дедалі краще усвідомлюють одне одного та зближуються. Особисті зв'язки можуть розвиватися в приятельські, товариські, дружні або любовні. Крім того, відносини, які базуються на ворожнечі, також входять до категорії особистих. Ці відносини розвиваються на інших принципах і зазвичай мають на увазі, що люди взаємодіють вимушено, а не з власної волі.

Варто зазначити, що перелічені види міжособистісних відносин не тільки взаємопов'язані, але й є незалежними. Таким чином, ділові стосунки можуть бути більш або менше формалізованими, ніж особисті, які зазвичай є неформальними. З іншого боку, подружні мають на увазі формальне оформлення та закріплення певних зобов'язань.

Всі види людських відносин можна класифікувати як міжособистісні, так і соціальні. Зважаючи на те, що міжособистісні відносини є безпосередніми відносинами між конкретними людьми, соціальні відносини охоплюють різноманітні типи взаємодій, які відбуваються протягом життя.

За змістом, соціальні відносини – це відносини між людьми, які займають соціальні ролі, як-от лікарі та пацієнти, таксисти та пасажири. Соціальні відносини відрізняються від міжособистісних тому, що останні регулюються та регулюються соціальними ролями учасників. Це означає, що люди не розглядаються як особистості, а лише як члени соціальної групи або як керівники та підлеглі, таксисти та пасажири.

Відносини між конкретними особистостями з урахуванням їхніх особливостей завжди є предметом міжособистісних стосунків. Він також може враховувати соціальні ролі, але не обов'язково. Як найбільш помітні відмінності міжособистісної взаємодії можна назвати наступні характеристики:

- важливу роль відіграють почуття, переживання та емоційні оцінки учасників;
- вони формуються та розвиваються досить повільно (тоді як соціальні відносини виникають відразу, наприклад, коли людина приймається на роботу);
- вони постійно розвиваються та змінюються (тоді як соціальні відносини зазвичай статичні і змінюються лише тим, що змінюється ззовні, наприклад, коли людина отримує підвищення на посаді).

Незважаючи на те, що є чітка відмінність між соціальними та міжособистісними відносинами, їх не можна розрізнити. Таким чином, колеги часто стають друзями і нерідко виникають службові романи. Подружжя поєднує в собі обидва види відносин, оскільки вони базуються на коханні. Крім того, вони потребують формалізації та певних соціальних ролей, щоб бути прийнятними.

Зрозумівши, що таке міжособистісні стосунки, можна з упевненістю сказати, що вони існують для кожної людини. Навіть соціофоби, які потребують менше спілкування, оточують себе людьми, з якими вони комфортно. Більшості ж людей постійно потрібні товариські, товариські, дружні та любовні стосунки, оскільки без них неможливо існувати та розвиватися гармонійно.

1.2. Особливості міжособистісного спілкування підлітків

Спілкування в групі ровесників або групова міжособистісна взаємодія є найважливішою для підлітків. Спрямованість особистісного розвитку та спосіб міжособистісної взаємодії визначаються ступенем «включення» до групи. Дослідники вважають, що індивідуально-психологічні характеристики спілкування, такі як інтелект, воля та особисті прояви людини, є частими причинами проблем спілкування [9].

Підлітковий період – це найвідповідальніший період життя, оскільки саме в цей період формуються моральні принципи та соціальні установки, а також ставлення до себе, інших і до суспільства. Крім того, риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки стабілізуються в цьому віці. Всі ці якості формуються підлітками під час спілкування з іншими людьми. Провідним видом діяльності підлітків стає спілкування. Спілкування грає дуже важливу роль у формуванні і розвитку самосвідомості людини. Дитина може розвинути правильний образ свого «я» лише тоді, коли її оточуючі справді зацікавлені в цьому. У статті розглядаються унікальні характеристики розвитку міжособистісних взаємин у підлітків. Дослідження показало розвиток двох мотивів: прагнення до людей і страх бути відкинутим. Було виявлено три потенційні «типи» сприйняття членами групи.

Підлітки, які перебувають у неблагополучній ситуації в особистих стосунках, мають спільні риси, такі як проблеми зі спілкуванням з

однолітками, неуживливість, запальність, грубість і замкнутість. Їх також відрізняють жадібність і зазнайство, нав'язливість і неохайність. Зміни настрою підлітків багато в чому визначають його поведінку [13].

Імітації чиєїсь поведінки є типовою для підліткового віку. У більшості випадків це імітація поведінки значущого дорослого, який досяг певного рівня успіху, головним чином орієнтованого на зовнішній вигляд. Такий зразок для наслідування може вплинути на поведінку підлітка, якщо він недостатньо критичний і не самостійний у своїх судженнях.

Для психічного розвитку дітей у підлітковому віці існують дві системи взаємовідносин, одна з дорослими, а інша з однолітками. Обидва вони все ще розвиваються в середніх класах. Ці дві системи взаємовідносин нерідко суперечать одна з одною за змістом і нормами, що їх регулюють, хоча вони виконують однакову загальну соціалізуючу функцію.

Розвиток навичок міжособистісної взаємодії є найважливішим завданням для підлітків, оскільки юність є найбільш чутливим періодом для розвитку цих навичок [45].

Тим не менш, у сучасній практиці існує протиріччя між необхідністю вивчення особливостей міжособистісних відносин у підлітковому віці з однолітками та недостатньою теоретичною та методологічною підготовкою педагогів-психологів у цьому напрямку. Вчені, такі як А.А.Бодальов, М.Й.Боришевський, А.М.Большакова, В.В.Моляко, А.В.Петровський, Я.Л.Коломінський, І.С.Кон і Д.І.Фельдштейн, досліджували цю проблему.

Зміна важливих людей і перебудова відносин із дорослими є основними характеристиками підліткового віку. Звільнення від контролю та опіки батьків, вчителів та інших старших, а також від встановлених ними правил і правил є однією з найважливіших потреб перехідного віку. Це головним чином пов’язано з психологією дорослих, тобто батьків, які не бажають помічати зміни, які відбуваються в їхньому внутрішньому світі підлітків. Абстрактно кажучи, батьки знають про свою дитину більше, ніж будь-хто інший, навіть він сам. Але дитина змінюється швидко, і батьки все

ще бачать її такою ж, як кілька років тому. Психологічні перешкоди насамперед виникають через самовпевненість у власній невинності, невміння або небажання вислухати і зрозуміти те, що відбувається в складному світі юнацтва, намагання побачити проблему очима сина чи дочки.

Дослідники звертають увагу на ще один аспект. Дорослі, спостерігаючи за дорослішанням підлітка, зазвичай бачать лише погані сторони цього процесу: підліток став «неслухняним», «прихованим» і не сприймає нових ідей. Одним із таких паростків є розвиток у підлітковому віці здатності підлітка розуміти та допомагати дорослим. У цьому випадку дорослі готові проявляти співчуття та співпереживання до підлітка, але вони не готові прийняти це ставлення підлітка, оскільки вони повинні бути з ним на рівних [15].

Таким чином, одна з основних тенденцій перехідного віку – переорієнтація спілкування з батьками, вчителями та взагалі зі старшими людьми на більш рівні ролі. Емоційна функція спілкування включає досвід емоційних відносин із іншими людьми та формування емоційного розуміння навколишньої реальності [13].

Спілкування з однолітками є важливим специфічним каналом інформації, який дозволяє підліткам отримувати частину інформації з питань статі від своїх однолітків, тому відсутність може затримати психосексуальний розвиток підлітка чи спричинити нездоровий характер. Це особливий тип взаємодії між людьми. Положення про принципову рівність дітей-однолітків робить цю сферу відносин особливо привабливою для підлітків, оскільки це положення відповідає етичному змісту емоцій власної дорослості, які відчувають підлітки. Специфічні зрушення в розвитку, які відбуваються на початку підліткового віку, визначають основні відмінності у підлітків щодо нових потреб, бажань, переживань і вимог до відносин з дорослими та товаришами. Це сприяє розвитку зв’язків між однолітками. Підлітки виробляють цінності, які більш зрозумілі та пов’язані з цінностями своїх однолітків, ніж дорослі. Не можна повністю замінити спілкування з

однолітками. Чуття емоційного добробуту та стійкості забезпечується усвідомленням групової власності та товариської взаємодопомоги. Спілкування підлітків часто є егоїстичним. Однак потреба у самовиявленні та розкритті власних переживань важливіша за інтерес до почуттів і переживань інших людей [20].

Підлітки відчувають більшу потребу в спілкуванні з іншими людьми. Підлітки використовують спілкування як засіб досягнення власних цілей і формування власної особистості та світу навколо них. У підлітковому віці основною тенденцією є переорієнтація спілкування з однолітками. Підлітки створюють свої власні думки на основі порівняння своїх думок з думками однолітків. Підліткам важливо бути залученими до самого процесу спілкування. Саме в цьому періоді підліток формує свою особистість, а також своє уявлення про світ навколо нього та про себе. Спілкування має значний вплив на формування особистості підлітка. Спілкування включає не тільки обмін інформацією (наприклад, між учнем і вчителем), але й взаємодію, взаємовплив.

Підліток «переживає» спілкування як фізично, так і емоційно. Батьки стикаються з проблемами, головним чином через непорозуміння. Деякі батьки не встигають за тим, як швидко розвиваються їхні діти. Детина прив’язана до своїх батьків і чекає від них розуміння, але вона також хоче самостійно вирішувати проблеми. Зазначено, що у переважної більшості підлітків недостатньо комунікативних навичок і якостей, незважаючи на високу потребу в спілкуванні в підлітковому віці [27].

Таким чином, спілкування має вирішальне значення в підлітковому віці, оскільки воно відіграє важливу роль у формуванні особистості. Підлітки, які не мають навичок спілкування, стають похмурими та незадоволеними собою. Такі підлітки значно відстають у навчанні та нерідко конфліктують із дорослими та однолітками. Підлітки часто відчувають біль через невдачу в спілкуванні з однолітками, батьками та вчителями. Щоб

запобігти таким переживанням, важливо розвивати комунікативні та організаторські навички, особливо в підлітковому віці [10].

У підлітковому віці батьки стикаються з проблемами, головним чином через непорозуміння. Деякі батьки не встигають за тим, як їхні діти змінюються. Дитина прив'язана до своїх батьків і чекає від них розуміння, але вона також хоче самостійно вирішувати проблеми. З цієї причини важливо брати участь у житті підлітка, допомагати йому вирішувати проблеми та бути йому другом і товаришем.

Однолітки також є важливою частиною життя підлітка. Зміна внутрішньої позиції призводить до того, що підліток перестає бути просто хорошим учнем, отримувати хороші оцінки та отримувати схвалення вчителя. Підлітки створюють свої власні думки на основі порівняння своїх думок з думками однолітків. Підліткам важливо бути залученими до самого процесу спілкування. Саме в цьому періоді підліток формує свою особистість, а також своє уявлення про світ навколо нього та про себе. Таким чином, дитину не потрібно захищати від спілкування з однолітками. Таким чином, почуття емоційного добробуту та стійкості можна отримати лише в контексті спілкування. Крім того, це має вирішальне значення для їхнього майбутнього життя.

Спілкування з незнайомими людьми є основною діяльністю підлітків. На першому місці стоїть спілкування з однолітками. Його можна назвати суперечливим, оскільки підлітки, спілкуючись з однолітками, прагнуть бути такими, як усі, незалежно від того, скільки це коштує, але в той же час хочуть виділятися з натовпу. Самооцінка має тенденцію впливати на думку референтної групи [4].

Багато дослідників виділяють кілька основних новоутворень цього віку.

У підлітковому віці дитина починає проявляти значну самостійність і самостійність у багатьох сферах свого життя. Це відбувається через сильну потребу підлітків бути дорослим і сприйматися таким оточуючими. Підлітки

починають намагатися запозичити спосіб життя дорослих, зосереджуючись на тому, що є найдоступнішим: зовнішній вигляд, способи відпочинку, розваги, косметика, одяг, лексикон тощо. Вони намагаються наслідувати найпростіший спосіб досягти відчутної дорослості. Кіно, телебачення та інші засоби масової інформації часто служать зразками для наслідування підлітків. Підліток демонструє прагнення виглядати дорослим, коли спілкується.

Підлітки стають більш вибірковими в стосунках з однолітками. Однолітки, які можуть бути хорошими товаришами, починають цінуватися, оскільки моральні якості тепер відіграють велику роль у взаєминах. С.О.Жажин стверджує, що спілкування з другом є ключовим моментом у формуванні особистості підлітка. У підлітковому віці відбуваються різні етапи розвитку міжособистісних відносин, включаючи знайомство, приятельські, товариські та дружні відносини [15].

У підлітковому віці провідною діяльністю є інтимно-особистісне спілкування, тому розвиток особистості підлітків зосереджується на відносинах, які вони мають з однолітками та дорослими.

Відносини міжособистісні впливають на розвиток особистості не лише через особливості особистості. Відносини групи також впливають на розвиток особистості. У цьому віці відбувається пошук особистої ідентичності підлітками (Е.Еріксон), а також усвідомлення їхнього місця в групі однолітків. Таким чином, переоцінка свого становища може призвести до небажаних результатів [40].

1.3. Спілкування як чинник міжособистісних відносин у групах підлітків

Процес спілкування у групах підлітків відзначає два основних теоретичних підходи до вивчення впливу реальних контактів дітей на їхні

відносини: концепцію діяльнісного опосередкування та концепцію генезису спілкування. Давайте розглянемо кожен з цих підходів докладніше.

- Концепція діяльнісного опосередкування (А.В.Петровський) [9]: У цьому підході акцент робиться на групі або колективі як основному об'єкті дослідження. Головною ідеєю є те, що спільна діяльність групи є ключовою для формування та еволюції внутрішніх міжособистісних відносин. Група визначає свою мету через конкретну діяльність, і ця діяльність впливає на структуру групи та міжособистісні відносини в ній. Важливим фактором є зміст діяльності та цінності, які приймаються групою. Спільна діяльність породжує міжособистісні відносини, впливає на їх тривалість та структуру, і в цьому контексті діяльність і спілкування грають ключову роль у формуванні відносин між дітьми.
- Концепція генезису спілкування (М.І.Лісіна) [13]: В цій концепції взаємини дітей розглядаються як продукт спілкування. Основна ідея полягає в тому, що взаємодія та спілкування між дітьми формують їхні відносини. За цим підходом, спілкування виступає як важливий фактор у формуванні міжособистісних відносин. Взаємини між дітьми розглядаються як продукт і результат спілкування, і вони формуються через взаємодію, обмін і комунікацію між ними.

Ці два підходи пропонують різні погляди на те, як формуються та розвиваються міжособистісні відносини в контексті дитячого спілкування та взаємодії. Вони надають важливі уявлення про те, як дослідження в цій області може допомогти розуміти вплив реальних контактів дітей на їхні відносини та становлення особистості.

У більшості досліджень діти досліджуються через призму їхнього спілкування та взаємодії, і терміни "спілкування" і "ставлення" часто використовуються як синоніми. Це демонструє, що спілкування відіграє важливу роль у формуванні та розвитку міжособистісних відносин.

Здійснення досліджень у цій області допомагає краще зрозуміти, як діти сприймають один одного, взаємодіють, вчаться розв'язувати конфлікти

та спільно розвиваються. Вивчення спілкування та взаємодії між дітьми може вказувати на те, які фактори впливають на формування позитивних або негативних міжособистісних відносин та як дорослі можуть сприяти покращенню спілкування серед дітей.

Даний підхід висвітлює важливий аспект розвитку особистості, особливо в підлітковому віці, коли взаємодія з рівнолітками та соціальна група впливають на формування індивідуальності. Дозвольте розглянути кілька ключових пунктів, які ви відзначили [22]:

- Соціалізація і індивідуалізація: Соціалізація в групі однолітків - це процес освоєння соціальних норм, цінностей і структури групи як способу адаптації до суспільства. Однак важливо підкреслити, що соціалізація не обмежується лише прийняттям загальних соціальних норм. Вона також включає індивідуалізацію, тобто процес формування власної індивідуальної ідентичності та цінностей в контексті цих соціальних норм. Підліток, взаємодіючи з групою однолітків, виробляє власні соціальні цінності та перетворює їх на індивідуальні.
- Модель суспільства: Група однолітків служить підліткам своєрідною моделлю суспільства. Вона відображає соціальні відносини, норми та цінності, які діти можуть приймати та інтерпретувати в процесі соціалізації. Група ровесників може впливати на формування поглядів підлітків на світ і суспільство.
- Творчий процес і розвиток: Підліток активно взаємодіє з оточуючими й розвиває власну індивідуальність. Він не лише адаптується до соціальних норм групи однолітків, але й виробляє власний шлях реалізації своїх соціальних цінностей. Цей процес може бути творчим і допомагати підліткам розвивати свою унікальну ідентичність.

Загальний напрямок соціалізації та індивідуалізації важливий для розвитку особистості підлітка. Взаємодія з однолітками та внутрішньою рефлексією допомагають створити баланс між прийняттям соціальних норм і розвитком власної унікальності та самосвідомості.

Опис міжособистісного спілкування підлітків з дорослими та однолітками відображає важливі аспекти розвитку особистості в цьому віці. Дозвольте розглянути кілька ключових моментів, які ви підкреслили [32]:

1) Роль дорослих і однолітків: Спілкування з дорослими та однолітками виконує різні функції в формуванні особистості підлітка. Відносини з дорослими допомагають підліткам засвоювати соціальні норми та цінності, а також розвивати різні навички. Спілкування з однолітками, з іншого боку, виконує функцію випробування себе в особистісній сфері і вимагає вирішення моральних питань.
2) Інформаційний аспект: Спілкування з однолітками є важливим засобом обміну інформацією. Вони можуть навчитися багато від один одного, включаючи практичні поради, досвід, або просто дізнатися більше про те, що цікавить їх у їхньому віці. Це важливий елемент самоосвіти.
3) Соціальна взаємодія: Спілкування з однолітками допомагає підліткам розвивати навички соціальної взаємодії. Вони вчаться взаємодіяти з однолітками, розуміти соціальні ролі та правила групової динаміки. Ця взаємодія може сприяти розвитку вмінь адаптуватися до колективу, а також захищати свої індивідуальні інтереси.
4) Емоційний контакт: Взаємодія з однолітками також створює можливість для емоційного підтримки та підтримки в контексті групової приналежності. Підлітки можуть розвивати почуття солідарності, товариської взаємодопомоги та емоційної стабільності, що може бути важливим для їхньої автономії від світу дорослих і зміцнення їхньої емоційної стійкості.

Загалом, спілкування з дорослими та однолітками має суттєвий вплив на розвиток особистості підлітка, допомагаючи їм засвоювати соціальні навички, формувати власну ідентичність і розуміти світ навколо себе [3].

У дипломній роботі ми висвітлили важливість спілкування в групі однолітків для розвитку особистості підлітка. Давайте розглянемо кілька ключових аспектів, які ви підкреслили.

Вплив групи однолітків: Група однолітків стає важливим контекстом для соціалізації та становлення особистості підлітка. Стиль спілкування та статус в групі можуть впливати на емоційний стан та самооцінку підлітка. Якщо підліток відчуває підтримку та прийняття у групі, це може позитивно відобразитися на його самоповазі та внутрішньому комфорті.

Зміна внутрішньої позиції: Підлітки розвивають свою індивідуальність і ставлення до себе в контексті взаємодії з однолітками. Це період, коли вони починають активно порівнювати свої думки і переконання з думками своїх ровесників, що може сприяти розвитку власних поглядів та цінностей.

Формування самооцінки: Взаємодія з однолітками допомагає підліткам формувати свою самооцінку та розуміння того, хто вони є як особистість. Це включає в себе розуміння та прийняття своїх сильних та слабких сторін, а також вміння працювати над розвитком своєї особистості.

Включеність у процес спілкування: Спілкування з однолітками дозволяє підлітку відчути себе активним учасником групової діяльності та допомагає розвивати навички соціальної взаємодії, виробляти емоційну стійкість та розвивати здатність до саморефлексії.

Загалом, взаємодія з групою однолітків грає ключову роль у формуванні особистості підлітка та допомагає їм стати самостійними та соціально компетентними індивідами.

Погляд М.С. Кагана на спілкування та афіліацію в підлітковому віці відображає важливий аспект розвитку підлітків. Афіліація - це прагнення до соціальної приналежності та включеності в групу, і вона може бути особливо вираженою в цьому віці. Дозвольте розглянути деякі важливі аспекти цього явища:

Соціальна приналежність: Підлітки відчувають потребу в соціальній приналежності, бажаючи бути частиною групи, де вони відчувають підтримку, прийняття і розуміння. Ця потреба може бути особливо інтенсивною, оскільки вони шукають своє місце у світі та розвивають свою ідентичність.

Гендерні особливості: Зазначено, що ця потреба в спілкуванні та афіліації може бути особливо сильно вираженою в хлопчиків. Це може бути пов'язано зі специфікою статевого розвитку та гендерними ролями, де хлопчики можуть демонструвати свою соціальну компетентність через групову діяльність та включеність у колектив.

Потреба в рівності: У групі однолітків підлітки можуть відчувати себе рівними, а це їм важливо. Це може стати засобом для них розвинути соціальну взаємодію та навички комунікації.

Зрозуміння цієї потреби в афіліації допомагає батькам та педагогам створити підтримливе середовище для підлітків, де вони можуть розвивати соціальну компетентність та знаходити своє місце в групі ровесників. Важливо створити можливості для спілкування та взаємодії, щоб задовольнити цю потребу в афіліації, сприяючи позитивному розвитку підлітків.

Висновки Жана Піаже та вказівки В.Н. Князєва стосовно різниці в ставленні хлопчиків та дівчаток до правил групової гри та моральної свідомості говорять про статеві різниці в соціальному розвитку та сприйнятті моральних аспектів. Давайте розглянемо деякі ключові аспекти цього питання:

Різниця в ставленні до правил: Вказівка, що хлопчики приділяють більше уваги дотриманню загальних правил гри, може бути пов'язана з предметним та інструментальним способом мислення, який властивий більше хлопчикам, в той час як дівчата можуть бути більш орієнтовані на міжособистісні відносини.

Різниця в моральній свідомості: Вказівка, що жіночі міркування та оцінки виглядають більш особистими та спрямованими на відносини з іншими людьми, відповідає ідеї про розвиток соціальної і моральної компетентності у дівчаток. Для хлопців, які можуть бути більш діловими та зосередженими на діяльності, можуть бути характерні менш особисті оцінки.

Значення індивідуальних та колективних аспектів: Вказівка В.Н. Князєва також відзначає значення індивідуальних та колективних аспектів в моральному розвитку. Дівчата можуть бути більш спрямовані на відносини та емоційний аспект, тоді як хлопці більше уваги приділяють діловим якостям та практичній діяльності.

Зрозуміння цих різниць може допомогти батькам та вихователям краще розуміти потреби та інтереси хлопчиків та дівчаток та створювати відповідне навчальне та виховне середовище для їхнього розвитку. Важливо враховувати ці різниці, але також підтримувати можливості для всебічного розвитку як соціальної, так і особистісної компетентності в обох статей.

Важливість вільного спілкування в підліткових групах відображає ключову роль соціального взаємодії в житті підлітків. Дійсно, вільне спілкування в цьому віці виконує декілька важливих функцій:

Самовираження та індивідуалізація: Вільне спілкування дає підліткам можливість виражати свої думки, почуття та погляди, встановлювати особисті контакти та розвивати власну ідентичність. Вони можуть спробувати різні ролі та виразити себе через соціальну взаємодію.

Зміна контекстів та розширення кругу спілкування: Підлітки, як правило, шукають різноманітні ситуації для спілкування та можуть мати широкий коло знайомств. Це допомагає їм розвивати соціальну компетентність та вивчати різні стилі спілкування.

Самоствердження та впевненість: Приналежність до групи і активна участь у спілкуванні дозволяють підліткам розвивати впевненість в собі, відчуття приналежності та можливість самоствердження. Це важливо для їхнього психологічного розвитку.

Формування інтимних стосунків: У підлітковому віці виникають інтереси щодо інтимних стосунків та розвитку особистих відносин. Вільне спілкування може бути першим кроком у формуванні інтимних зв'язків та розвитку навичок міжособистісної взаємодії.

Важливо підтримувати позитивне та підтримливе середовище для вільного спілкування підлітків, сприяти розвитку їхніх соціальних навичок та надавати можливості для виявлення та реалізації їхніх індивідуальних потреб та інтересів.

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних засад проблеми формування міжособистісних відносин у підлітковому віці в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі дозволив з'ясувати, що проблема формування міжособистісних відносин в історії психологічної та педагогічної думки вивчалася під впливом суспільних потреб; підтвердити актуальність досліджуваної проблеми; і охарактеризувати культуру спілкування як структурну частину внутрішньої культури особистості підлітка, яка є важливою частиною особистості

Уточнено поняття «міжособистісні відносини», яке розглядалося нами як опосередкована віковими особливостями система норм, цінностей, досвіду та потреб, які реалізуються підлітками у взаємодії з однолітками, вчителями, батьками та іншими людьми, які вони оточують.

З іншого боку, визначення поняття «міжособистісні відносини» пов'язане з суб'єктивними переживаннями, пов'язаними з взаємозв'язками між людьми, які об'єктивно проявляються в їхніх характерах і способах, якими вони впливають один на одного під час спільної діяльності та спілкування. Крім того, міжособистісні відносини також розглядаються як система установок, орієнтацій, очікувань, стереотипів і інших особистісних новоутворень.

Вивчення міжособистісних відносин дітей тісно пов'язане з дослідженням того, як вони спілкуються та взаємодіють. З цієї причини поняття «спілкування» та «відносини» можна вважати взаємопов'язаними, а самі терміни пов'язані один з одним.

РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ГРУПАХ ПІДЛІТКІВ

2.1. Методи та методики дослідження міжособистісних відносин підлітків

Для розв'язання висунутих мети і завдань застосовувався комплекс емпіричних методів дослідження: діагностичні – опитування використовувалося з метою визначення рівня сформованості в учнів компонентів міжособистісного спілкування, тестування здійснювалося за допомогою методик: «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної); «Соціометричний тест» Дж.Морено; «Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова; «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка; «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського.

«Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) спрямована на визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію. Вона містила 30 запитань, на які потрібно обрати лише одну відповідь (А або В). Кількість балів, набраних підлітком за кожною шкалою, дає уявлення про виразність у нього тенденцій до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях (Додаток А).

За результатами опрацювання результатів даної методики можна визначити стратегічну форму поведінку особистості у конфлікті: змагання, пристосування, компроміс, уникнення, співпраця.

На проведення зазначеної методики відводиться 15-20 хвили.

«Соціометричний тест» Дж.Морено (Додаток Б). Найбільш поширеним підходом до розуміння міжособистісних відносин підлітків є *соціометричний.* Міжособистісні відносини розглядаються при цьому як виборчі уподобання дітей у групі однолітків.

Соціометричні методи вивчення положення дітей в групі є корисним інструментом для аналізу соціальних відносин та взаємодії серед підлітків. Основні типи соціометричного статусу, які ви вказали, можуть допомогти розкрити різні аспекти соціальної інтеграції та взаємодії дітей у групі.

- Популярні («зірки»): Це діти, які отримали значну кількість позитивних виборів від своїх однолітків. Вони можуть бути лідерами групи, бути важливими членами команди та мати сильні соціальні навички.
- Бажані: Це діти, які, хоч і не є "зірками", все ж отримали позитивні вибори від інших учасників групи. Вони можуть мати свою соціальну популярність і бути активними учасниками групи.
- Ігноровані: Це діти, які не отримали або позитивних, або негативних виборів від інших. Вони можуть відчувати себе непоміченими або нейтральними в групі.
- Відторгнуті: Це діти, які отримали в основному негативні вибори. Вони можуть стикатися з проблемами в соціальній інтеграції та взаємодії з іншими дітьми.

Аналіз соціометричного статусу може бути корисним для розуміння динаміки групових відносин та для розробки програм та втручань для покращення соціального клімату в групах підлітків. Також він може слугувати інструментом для ідентифікації дітей, які можуть потребувати додаткової підтримки та уваги для поліпшення їхньої соціальної інтеграції.

Описані методи дослідження соціометричного статусу дітей в групі є корисними інструментами для аналізу соціальних відносин та взаємодії серед підлітків. Вони дозволяють краще розуміти, як діти взаємодіють один з одним і які взаємини складаються в групі.

Таблиці результатів дозволяють вам мати структурований огляд виборів, які роблять діти у відношенні один до одного. Аналіз алгебраїчних сум виборів для кожного члена групи може допомогти виділити тих, які мають найбільше позитивних або негативних виборів з боку інших. Це може

бути корисно для визначення «зірок» та інших осіб зі значущим соціометричним статусом в групі.

Соціограми, в свою чергу, можуть надати більш візуальне уявлення про взаємини в групі. Їхнє використання дозволяє швидко і ясно відобразити, які діти взаємодіють один з одним, які є «популярними», «бажаними», «ігнорованими» або «відторгнутими». Це може бути особливо корисним для подальшого аналізу та розвитку взаємин в групі.

Аналіз отриманих даних дозволить вам зрозуміти динаміку соціальних відносин серед підлітків, ідентифікувати особливих лідерів, визначити проблемні аспекти та розробити стратегії для поліпшення соціального клімату в групі.

Після цього підраховується загальна алгебраїчна сума, яка і визначає статус у групі (рис.2.1).

$$\text{Згуртованість групи} = \frac{\Sigma_r}{0.5n(n-1)}$$

Рис. 2.1. Формула індексу згуртованості групи

де ∑, – сума всіх взаємних виборів у групі членів групи. Згуртованість групи тим вища, чим ближче до одиниці; n – коефіцієнт згуртованості.

Так, взаємність виборів дітей є важливим показником при аналізі результатів соціометричних методик. Взаємні вибори свідчать про те, що два чи більше дітей взаємно обирають один одного, що може вказувати на позитивні взаємини та дружні стосунки між ними. Це може бути дуже корисною інформацією для розуміння динаміки соціальних відносин в групі та для сприяння покращенню спілкування між дітьми.

Соціограма групи дозволяє візуалізувати ці взаємні вибори та інший соціометричний статус дітей в групі. Вона може надати чітке представлення про те, як спілкуються діти в групі, хто є лідерами, а хто може потребувати додаткової підтримки та допомоги в соціальній взаємодії.

Аналіз соціограми дозволяє виділити особливі особи чи групи, які можуть впливати на клімат в групі. Наприклад, якщо є декілька взаємних виборів, то це може бути позитивним сигналом щодо стабільності та гармонії в групі. З іншого боку, якщо є багато односторонніх виборів або взаємних негативних виборів, це може свідчити про можливі проблеми в соціальних відносинах, які потребують уваги та втручання.

Таким чином, соціограма може бути корисним інструментом для аналізу та покращення соціального клімату в групі, а також для визначення потреби в розвитку соціальних навичок та сприяння позитивним взаєминам між дітьми.

«Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова спирається на тривимірну теорію міжособистісних відносин В. Шутца, призначений для діагностики різних аспектів міжособистісних відносин в діадах і групах, а також для вивчення комунікативних особливостей особистості. Теорія В. Шутца базується на положенні про те, що кожен індивід має характерний спосіб соціальної орієнтації стосовно інших людей, і ця орієнтація визначає його міжособистісне поводження (Додаток В).

Теорія В. Шутца визначає три основні міжособистісні потреби:

1) Потреба включення (І): Ця потреба виражається в бажанні включати себе в соціальні відносини, бути визнаним і включеним в спільноту. Індивід з цією потребою прагне створювати та підтримувати відносини з іншими людьми, бажає бути центром уваги та схвалення.
2) Потреба контролю (С): Ця потреба виражається в бажанні контролювати ситуацію та взаємодію з іншими. Індивід з цією потребою прагне досягати контролю та впливу на оточуючих, може відчувати себе компетентною особистістю.
3) Потреба в афекті (А): Ця потреба виражається в бажанні емоційно спілкуватися з іншими, досвіджувати теплі емоційні відносини. Індивід з цією потребою прагне досягати емоційного зближення та інтимності у відносинах.

Опитувальник ОМВ містить шість шкал, кожна з яких оцінює один із аспектів цих потреб (Ie, Iw, Ce, Cw, Ae, Aw). Оцінки відповідей, які вибирає випробуваний, дозволяють визначити індекс обсягу інтеракцій (e + w) та індекс суперечливості міжособистісного поводження (e - w).

Опитувальник може бути проведений як індивідуально, так і у групі. Після збору відповідей психолог аналізує їх за допомогою "ключа", і на основі результатів формує характеристику особливостей міжособистісного поводження випробуваного.

Опитувальник ОМВ може допомогти в розумінні особистих особливостей, стосунків і способу взаємодії в міжособистісних відносинах і діадах чи групах. Він може бути корисним інструментом для аналізу міжособистісних відносин і сприяти покращенню як особистих, так і професійних взаємин.

«Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка призначений для діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні і дозволяє визначити тип захисного механізму особистості. Психологічний захист, в цьому контексті, розглядається як система адаптивних реакцій особистості, спрямованих на захистну зміну значимості дезадаптивних компонентів відносин з метою зменшення психологічного дискомфорту і збереження адекватного рівня самооцінки (Додаток Г).

Такий психологічний захист відбувається за допомогою різноманітних механізмів, які діють на рівнях сприйняття і трансформації інформації. Основною рисою цих механізмів є відмова від продуктивної діяльності при вирішенні ситуацій або проблем, що викликали негативні переживання. Важливо враховувати, що ці механізми можуть бути неусвідомленими.

Наш опис також вказує на три стратегії психологічного захисту:

Миролюбство: Ця стратегія захисту спирається на інтелект та характер особистості і передбачає мирне та інтелектуальне вирішення конфліктів.

Особа, що використовує цю стратегію, може намагатися врегулювати конфлікт, уникаючи агресії чи уникання.

Уникання: Стратегія уникання базується на економії інтелектуальних і емоційних ресурсів. Особа, яка використовує цю стратегію, може уникати конфліктних ситуацій та не вкладати багато зусиль у їх розв'язання.

Агресія: Агресивна стратегія захисту діє на основі інстинкту і може включати у себе виразну реакцію на негативні почуття, такі як гнів чи страх.

Ці стратегії можуть використовуватися особистістю в різних ситуаціях, і діагностика домінуючої стратегії може допомогти зрозуміти, як вона взаємодіє з іншими людьми та спілкується в різних контекстах.

Якщо вам потрібна додаткова інформація або конкретні питання щодо цього опитувальника, будь ласка, запитайте.

«Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського може бути корисним для розуміння вашого стилю спілкування та його можливих переваг і обмежень. Відповідно до отриманих балів, можна зробити такі висновки:

Якщо у вас 30-31 бал, то ви, можливо, маєте тенденцію до ізоляції і замкнутості. Спробуйте більше спілкуватися та використовувати це як можливість для розвитку.

Якщо у вас 25-29 балів, ви можливо намагаєтеся забезпечити собі більше простору і незалежності в спілкуванні. Подолання нових викликів може бути для вас важким, але це можливо, якщо ви звернете на це увагу.

Якщо у вас 19-24 бали, ви маєте здоровий рівень комунікабельності, але, можливо, подеколи ви виражаєте свої думки іноді з надмірним сарказмом. Ви можете спробувати поліпшити цей аспект свого спілкування.

Якщо у вас 14-18 балів, ваша комунікабельність вважається нормальною. Ви здатні ефективно спілкуватися, але можливо вам не подобаються деякі аспекти соціальних ситуацій.

Якщо у вас 9-13 балів, ви вважаєте спілкування важливим і насолоджуєтесь ним. Однак, деякі аспекти вашого спілкування, такі як відсутність терпіння і вираження сарказму, можуть потребувати корекції.

Якщо у вас 4-8 балів, ви, можливо, є дуже говірким і втомлюєте оточуючих своїм спілкуванням. Важливо навчитися бути терплячим і здержаним, а також виявляти більше інтересу до інших людей.

Якщо у вас 3 бали і менше, ваше спілкування може бути проблематичним і може призводити до конфліктів та негативних наслідків. Важливо розвивати терпимість, слухати інших та контролювати ваш висловлюваний стан. Також, вам може бути корисно працювати над розвитком навичок спілкування.

Зверніть увагу, що комунікаційні навички можна розвивати і вдосконалювати з часом. Вони важливі для успіху в особистому та професійному житті, і над ними можна працювати, якщо ви бажаєте поліпшити ваш стиль спілкування.

2.2. Експериментальне дослідження міжособистісних відносин у підліткових групах різного віку

Для проведення експериментального дослідження був проведений констатуючий експеримент на базі Комунального закладу «Вінницький ліцей № 31». Дослідженням було охоплено учнів 6-7-8 класів в кількості 57 учнів.

Підлітки активно проходили тестування. Вони поставили багато додаткових запитань. Як правило, вони продемонстрували ентузіазм і бажання швидше отримати результати, що свідчить про те, наскільки важливими та цікавими є для дітей підліткового віку питання самопізнання, стосунків зі своїми однолітками та того, де вони знаходяться у структурі взаємин у колективі.

Підрахунок позитивних і негативних голосів кожного учасника є частиною обробки результатів методом соціометрії. На основі цих розрахунків було визначено відповідні групи дітей, а отримані дані були завантажені в соціоматрицю, на основі якої було розраховано соціометричний індекс.

Після підрахунку голосів за кожну дитину, були виділені наступні групи:

- популярні («зірки») – діти, які отримали найбільшу кількість позитивних відповідей (> 4).
- бажані (обрані) – діти, які отримали 3-4 позитивних відповіді або просто по одному позитивному.
- ігноровані – діти, які не отримали жодного відгуку - вони залишаються непоміченими.
- відторгнуті – діти, які отримали, найбільшу кількість негативних відгуків.

Дані за соціометрією зібрані в таблиці (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Співвідношення соціометричних підгруп у підлітків різного статусу

Групи	Популярні	Бажанні	Ігноровані	Відторгнуті
6-клас (12 р.)	20 %	60 %	13,3 %	6,7 %
7- клас (13р.)	22,6 %	51,6 %	16,1 %	9,7 %
8- клас (14р.)	16,1 %	54,8 %	22,7 %	6,5 %

Індекс згуртованості групи находиться за формулою (рис. 2.1).

С1 = 0,076 – індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) у 6-А класі.

С2 = 0,09 – індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) у 7-А класі.

С3 = 0,012 – індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) у 8-А класі.

Чим ближче індекс соціометричного статусу знаходиться до одиниці тим вищий рівень благополуччя в групі.

Виходячи з результатів дослідження за формулою (рис.2.1). можна сказати, що рівень благополуччя взаємовідносин в групах досить низький. В групах переважають діти з низьким статусом (ігноровані та відторгнуті). Найнижчий рівень благополуччя у 8-му класі.

У нашому дослідженні ми використали метод соціометрії для визначення статусу особистості у 6-А класі. Із аналізу соціометрії можна сказати що в колективі є популярні – це 20 % дітей даного класу, до яких звертаються за допомогою та потребують їхньої уваги. Також, наявні емоційні лідери, що становить 60 % вибірки.

Також варто зазначити, що у даному класі є також 13,3 % ігнорованих дітей, на яких не звертають уваги, не помічають навіть їх присутності. У класному колективі є, на жаль, 6,7 % відторгнутих дітей, до яких ставляться вороже і навіть агресивно.

Для знаходження індикаторів розвитку міжособистісних відносин у підлітковій групі нами була використана методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки. Отримані результати представлені у таблиці (табл.2.2).

Таблиця 2.2.

Співвідношення стилів конфліктної поведінки

у підлітків 12 років (балах)

Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникання	Пристосування
5,5	4,9	4,5	4,7	3,9

За методикою «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) дослідження стилю вирішення конфлікту ми бачимо, що у 6-му класі переважає стиль – конкуренція – 5,5 балів, вони здатні на певні рішення, живуть за принципом «Мене не турбує те, що думають люди. Я збираюсь довести їм, що у мене є

своє вирішення проблеми». В цьому колективі стиль співпраці дорівнює 4,9 бали. Загалом колектив зосереджений «за місце під сонцем» – підлітки прагнуть «вирізнитись» одне з перед другого, показати себе лідером, намагаються вийти добрими, впевненими у собі в певній ситуації, борються за владу.

Кількома сходинками нижче знаходиться стиль вирішення конфліктів – уникання – 4,7 бали, тільки невелика частина колективу обрала цей стиль, вважаючи за краще для себе «пересидіти» цю бурю, ніж щось комусь доводити, і займає четверту сходинку компроміс 4,5 бали, як бачимо дуже мала частина колективу здатна поступитися своїми інтересами на користь іншого, підлітки застосовуючи цей стиль розглядають конфліктну ситуацію як щось дане і шукають спосіб вплинути на неї або змінити її, поступаючись і обмінюючись поступками.

Компроміс дозволяє зберегти взаємини і вважається за краще отримати хоч щось, чим все втрачати, він часто є вдалим відступом або навіть останньою можливістю прийти до якогось рішення. Мабуть, підлітки, які обрали цей стиль з самого початку, не володіли достатньою владою, щоб досягти бажаного.

Поняття «комунікативні уміння» включає у собі як оцінку співрозмовника, визначення його сильних і слабких сторін, а також і уміння встановити дружню атмосферу, вміння зрозуміти проблеми співрозмовника тощо.

Наступною методикою, яку ми використали для дослідження міжособистісних відносин у підліткових групах, була «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського.

Даний опитувальник складався з 2 варіантів, перший варіант містив 25 запитань, і був покликаний дослідити наскільки підлітки уміють спілкуватися, другий містив 10 запитань і мав визначити наскільки діти вміють слухати.

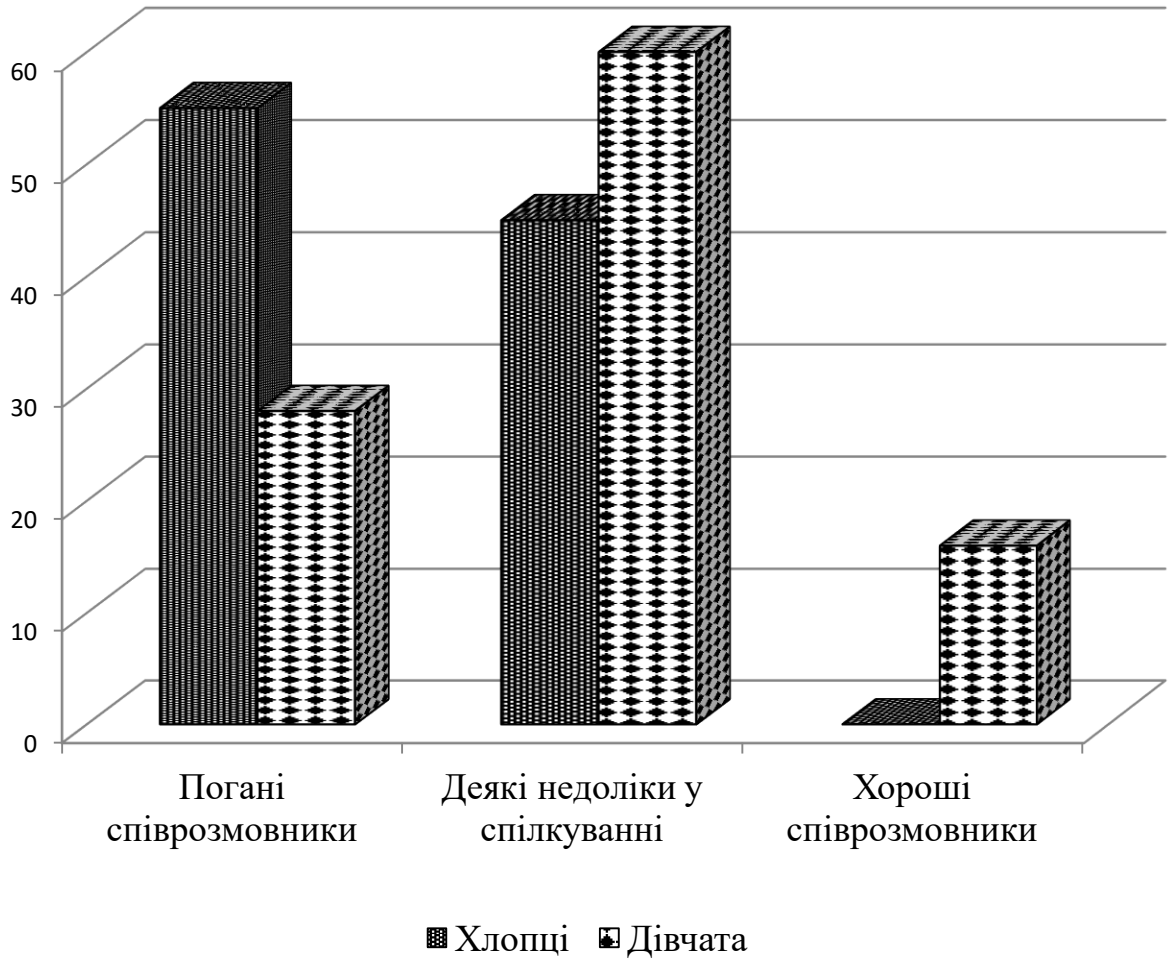

Рис. 2.2. Оцінювання рівня комунікативних умінь у дівчат та хлопців 12 років, %

У 6 класі за методикою оцінка комунікативних умінь, в першому варіанті методики (рис. 2.2.): хлопці – погані співрозмовники (55 %), мають недоліки у спілкуванні 45 %.

Отже хлопці себе оцінюють як погані співбесідники, що підтверджується результатами спостереження. А що стосується дівчат, то тут ситуація дещо інша: 16 % – хороші співбесідники, 60 % – мають недоліки у спілкуванні і 24 % – погані співбесідники.

Можна зробити висновок, що дівчата більш комунікабельні, ніж хлопці, можливо це пов’язано з тим, що дівчата більше спілкуються з

різними людьми, вони більш відкриті, і дорослішають вони швидше за чоловічу стать.

Для оцінки комунікативних умінь підлітків ми використали другу частину методики. Результати представлені у таблиці (табл.2.3).

Таблиця 2.3.

Результати досліджень за методикою оцінка комунікативних умінь підлітків 12 років,%

Хороші слухачі		Погані слухачі	
Дів.(%)	Хл. (%)	Дів. (%)	Хл. (%)
55	40	45	60

Інший показник цієї методики уміння слухати: 40 % хлопців хороші слухачі, 60 % хлопців є поганими слухачами; дівчата хороші слухачі – 55 %, погані – 45 % опитаних дівчат. У порівнянні з хлопцями, дівчата вважають себе всезнаючими, егоїзмом і самовпевненістю вони не поступаються першим.

За результатом нашого дослідження з використанням тесту «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського можемо зробити наступні висновки: 18 % хлопців замкнуті, хоча і впевнені (59 %), люблять спілкуватися (48 %) і до того ж конфліктні (14 %), 30 % респондентів – товариські та 7 % – некомунікабельні, також 2 % – запальні. Що ж до дівчат, то 36 % – товариські, іноді запальні (8 %) і замкнуті 28 %, можливо це пов’язано тільки із певною ситуацією.

Для кращого сприймання результатів представимо їх у формі діаграми (рис. 2.3.)

За даним тестом дівчата впевнені у собі та своїх силах (49 %), люблять спілкуватися та гарні співрозмовники (59 %) і неконфліктні (0 %), 8 % - запальні.

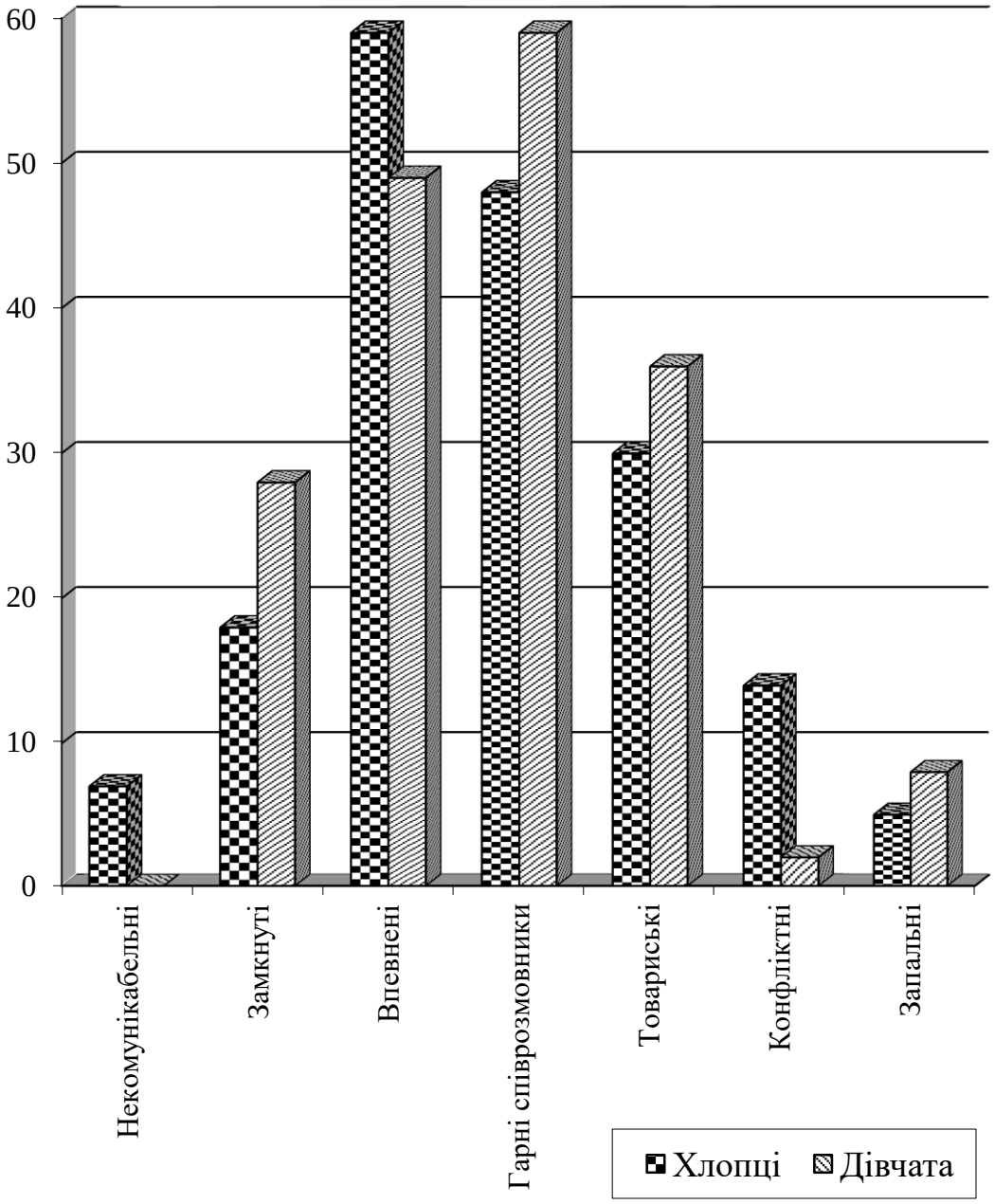

Рис. 2.3. Оцінювання рівня спілкування у підлітків 12 років, %

Далі у нашому дослідженні ми використали «Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова. Це дало можливість більш детально вивчити взаємостосунки у підліткових рупах.

Результати дослідження підлітків за методикою діагностики міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков) представлені у таблиці (табл.2.4).

Таблиця 2.4.

Оцінювання міжособистісних відносин підлітків 12 років

Афект (%)	Контроль (%)	Включення (%)
18	15	67

18 % опитаних шестикласників мають комунікативну позицію «афект». Вони прагнуть бути в близьких відносинах з іншими, проявляти до них свої дружні й теплі почуття, намагаються, щоб інші прагнули бути до них емоційно більше близькими й ділилися із ними своїми почуттями. При співставленні даних, що стосуються рівня сформованості культури спілкування підлітків, було встановлено, що представники даної комунікативної позиції в основній своїй масі мають низький або середній рівень сформованості культури спілкування.

Комунікативна позиція «контроль», притаманна 15 % опитаних підлітків. Варто відзначити, що в основній масі до цієї категорії потрапили хлопці-підлітки, які мають у класі положення «Лідерів», тобто за ними тягнуться інші однокласники і прагнуть бути у їх колі спілкування. При співставленні даних, що стосуються рівня сформованості культури спілкування підлітків, було встановлено, що представники даної комунікативної позиції в загальному мають високий або середній рівень сформованості культури спілкування.

Більша частина опитаних підлітків, а саме 67 % опинилася на комунікативній позиції «включення». Вони прагнуть сприймати інших, щоб вони мали інтерес до них й брали участь у їхній діяльності; активно прагнуть належати до різних соціальних груп і бути якнайбільше й частіше серед людей. Такі підлітки намагаються, щоб інші запрошували їх брати участь у своїй діяльності, а також щоб інші прагнули бути в їх товаристві , навіть коли не додають для цього жодних зусиль. Представники цієї комунікативної

позиції, в більшості мають високий та середній рівень сформованості культури спілкування.

У нашому дослідженні ми також використали методику «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка. Результати дослідження представленні у таблиці (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Домінуючі стратегії психологічного захисту в спілкуванні підлітків 12 років

Миролюбство (%)	Уникання (%)	Агресія (%)
40	30	25

Аналізуючи отримані результатами діагностики домінантної стратегії психологічного захисту в спілкуванні було виявлено, що у 40 % дітей підліткового віку такою є миролюбство: психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, у якій провідну роль грають інтелект і характер. Інтелект компенсує або нейтралізує енергію емоцій у тих випадках, коли виникає загроза для «Я» особистості.

Миролюбність передбачає партнерство і співробітництво, уміння йти на компроміси, робити вчинки й бути піддатливим, готовність жертвувати деякими своїми інтересами в ім'я головного – збереження гідності. Іноді миролюбство означає пристосування, прагнення поступатися тиску збоку партнера, не загострювати відносини й не вплутуватися в конфлікти, щоб не завдавати випробувань власному «Я».

Проте одного інтелекту часто не досить, щоб миролюбство стало домінантною стратегією захисту. Важливо ще мати відповідний характер - м'який, урівноважений, комунікабельний. Інтелект в ансамблі з «гарним» характером створюють психогенну передумову для миролюбства.

Не слід думати, що миролюбство – бездоганна стратегія захисту «Я», придатна у всіх випадках. Суцільне миролюбство – доказ безхребетності й

безвілля, втрати почуття власної гідності, яке якраз і покликане оберігати психологічний захист.

У 30 % опитаних обрали стратегію уникання – це психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності, заснована на економії інтелектуальних і емоційних ресурсів. Індивід звично обходить або без бою залишає зони конфліктів і загострення, коли його «Я» піддається атакам. При цьому він відкрито не витрачає енергію емоцій і мінімально напружує інтелект.

Уникання має психогенний характер, якщо воно обумовлене природними особливостями індивіда. У дітей слабка вроджена енергія: бідні, ригідні емоції, посередній розум, млявий темперамент.

Можливий і такий варіант, коли людина змушує себе обходити гострі кути в спілкуванні й конфліктні ситуації уміє вчасно сказати собі: «Не висувайся зі своїм «Я». Для цього треба мати міцну нервову систему, волю і, безсумнівно, життєвий досвід за плечима, який в потрібний момент нагадує: «не тягни на себе ковдру», «не плюй проти вітру», «не сідай не у свій тролейбус», «зроби пас у бік «.

У 25 % шестикласників виявлена стратегія «агресія» - це психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, що діє на основі інстинкту. Інстинкт агресії - один з «великої четвірки» інстинктів, властивих всім тваринам - голод, секс, страх і агресія. Це відразу пояснює той незаперечний факт, що агресія не виходить із репертуару емоційного реагування. Досить окинути уявним поглядом типові ситуації спілкування, щоб переконатися, наскільки розхожих, легко відтворена й звична вона у твердих або м'яких формах. Її потужна енергетика захищає «Я» особистості на вулиці в міській юрбі, у суспільному транспорті, у черзі, на виробництві, вдома, у взаєминах зі сторонніми й дуже близькими людьми, із друзями й коханцями.

Та у 5 % спостерігається миролюбство, уникнення та агресія на однаковому рівні, тобто респондент застосовує ту чи іншу стратегію відповідно до ситуації та її учасників.

Далі ми проаналізували результати дослідження міжособистісних відносин семикласників.

Використавши у нашому дослідженні метод соціометрії, можна зазначити, що в колективі підлітків 7-А класу (13 років) є ділові лідери – це 16,1 % від загальної кількості учнів класу. Вони є лідери, до них звертаються у питаннях відносно навчання, можуть просити списувати. Також наявні емоційні лідери, що становить 9,7 % досліджуваних. З емоційними лідерами хочуть дружити, спілкуватися, звертатися за допомогою. Негативні лідери – це 25,8 % вибірки. З ними не хочуть дружити, сидіти за одною партою, їх намагаються уникати.

Для знаходження особливостей розвитку міжособистісних відносин у підлітковій групі нами була використана методика «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної). Результати представлені у таблиці (табл.2.6).

Таблиця 2.6.

Співвідношення стилів конфліктної поведінки
у підлітків 13 років (в балах)

Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникання	Пристосування
4,5	6,0	4,5	5,9	2,8

За методикою «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної), аналізуючи колектив учнів 7-А класу (13 років) можна сказати, що переважає такий стиль вирішення конфліктів як співробітництво – 6,0 балів. Діти активно беруть участь у вирішенні спірних питань, прагнуть до взаємодії з іншою людиною, скоріш за все такий підхід вони використовують у таких ситуаціях:

- проблема є досить важливою для обох сторін, і ніхто не хоче поступитися,

- обоє обізнані в проблемі, і бажання обох відомі,
- обоє викладають суть і готові вислухати один одного.

Уникання – 5,9 балів – це частина підлітків, яка не відстоює свої права. Не співпрацює з іншими людьми, або ж просто їх уникає, дехто з класу живе за таким принципом, що конфлікт вирішиться самостійно, і вони не вважають це втечею від конфлікту. Загалом клас дружній, добре співпрацює між собою.

На основі результатів оцінювання комунікативних умінь (рис. 2.4) підлітків 13 років маємо наступні результати: можна побачити, що більшість хлопців мають деякі недоліки у спілкуванні (44 %), є і серед них погані співбесідники (38 %), можливо це пов’язано з тим, що вони менше спілкуються у колективі, неговіркі, є певна замкненість, боязнь чогось нового.

Аналіз результатів показав, що дівчата 7-го класу мають недоліки в спілкуванні, що становить 56 % від загальної кількості опитаних дівчат даного класу, погані співбесідники – 18 %. Також варто зазначити, що серед учениць 7-А класу 26 % – це хороші співрозмовника.

Високий показник за таким критерієм, як прояв недоліків у процесі спілкування як у хлопці, так і у дівчат, на нашу думку пов'язаний із особливостями даного віку. Підлітки сором’язливі, не завжди можуть правильно відреагувати на ті чи інші фактори у міжособистісному спілкуванні.

Також не варто, при аналізі отриманих результатів не забувати про те, що підлітки – максималісти. Вони болісно ставляться і сприймають критику, що викликає у них агресію і замкнутість.

Це означає, що дівчата критично відносяться до того, що говориться та про що говорять вони самі. У більшості випадків, що на нашу думку пов’язано із особливостями даного віку, вони не мають якостей хорошого співрозмовника, роблять поспішні висновки, загострюють увагу на манері спілкування, монополізують розмову.

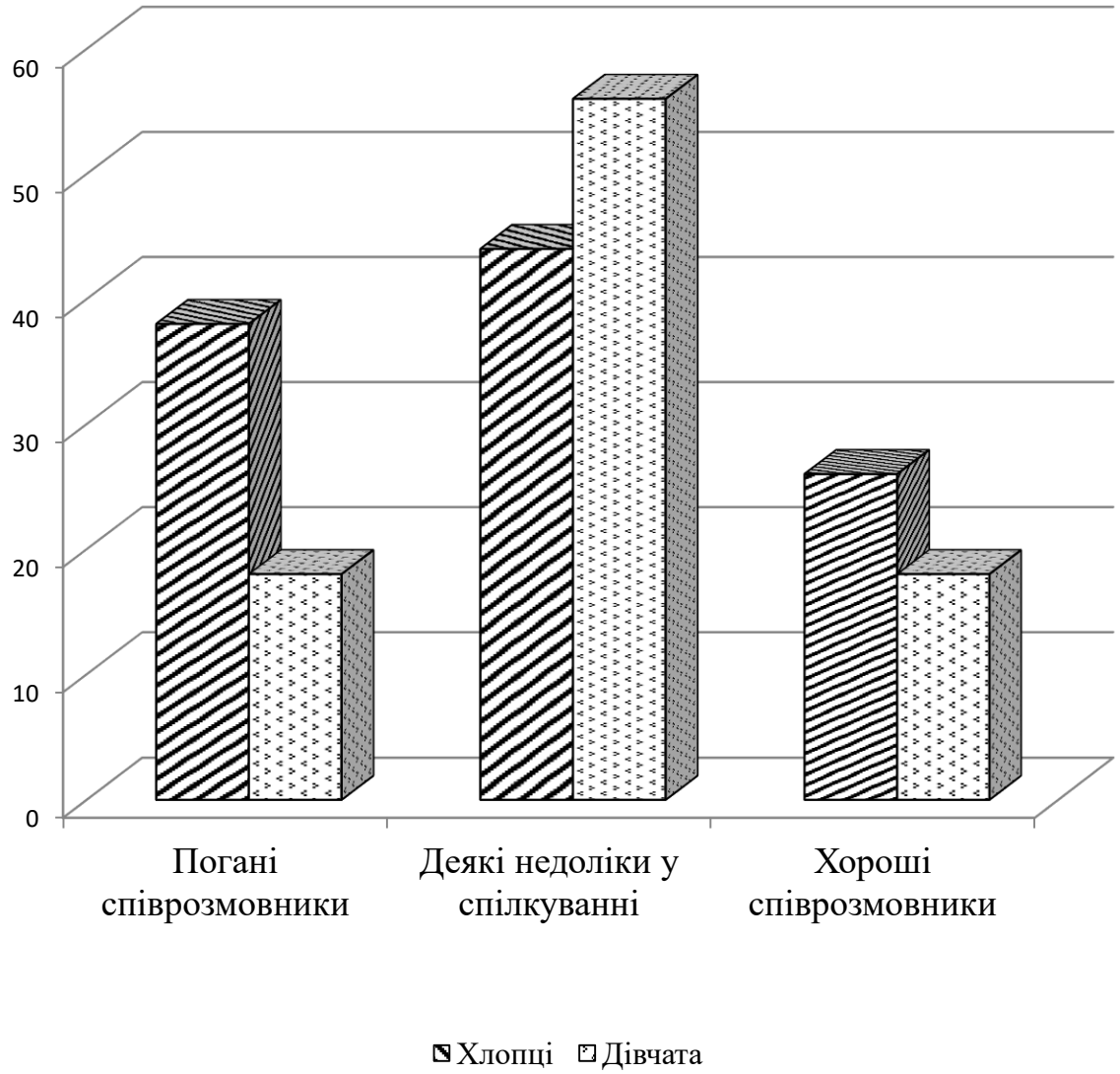

Рис. 2.4. Оцінювання рівня комунікативних умінь у підлітків 13 років, %

Для визначення серед учнів 7-А «хороших» та «поганих» слухачів ми використали другий варіант методики на визначення комунікативних умінь у підлітків.

У процесі інтерпретації результатів ми отримали наступні показники: 64 % дівчат «погані» слухачі, це, на нашу думку, може бути пов'язано із особливостями та психологією статті, а також із проявами демонстративності, егоцентризму, тобто дівчата хочуть, щоб слухали тільки

їх та звертали увагу. І лише 36 % дівчат вибірки «хороші» слухачі, які вміють уважно і зацікавлено вислухати співрозмовника, не перебивати його та співпереживати у процесі розмови.

За опрацьованими нами результатами, 8 % хлопців виявилися хорошими слухачами, 28 % хлопців – «погані» слухачі, 64% хлопців не змогли оцінити свої комунікативні можливості, ми вважаємо, що це пов’язано із недостатньо розвиненим рівнем комунікативних умінь.

Для кращого сприйняття отриманих результатів представимо їх у вигляді діаграми (рис.2.5.)

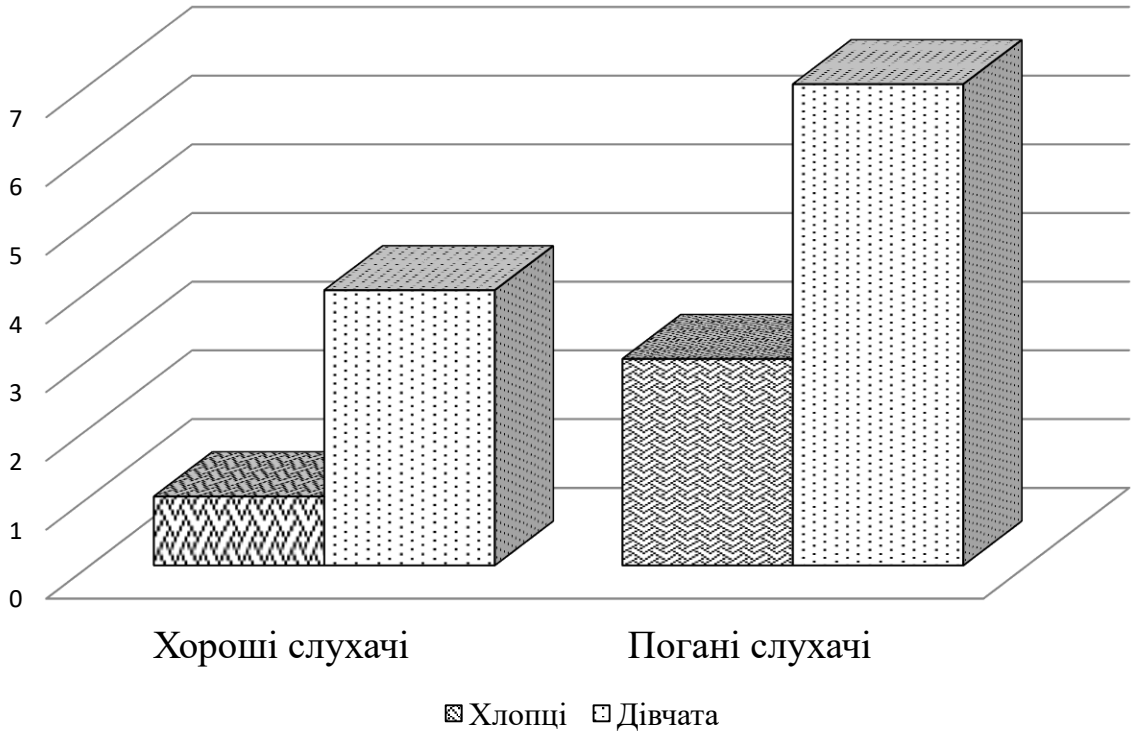

Рис. 2.5 . Оцінювання рівня комунікативних умінь у підлітків 13 років

Спостереження за підлітками даного класу (7-А) виявило, що в даній групі більш замкнуті та не появляють ініціативи у спілкуванні хлопці, ніж дівчата. Дівчата вважають себе більш товариськими, добре спілкуються і менш конфліктні. Конфлікти виникають в певних ситуаціях тоді коли дівчата шукають спільні інтереси, але інколи вони не співпадають з інтересами інших.

Результати одержані за тестом «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського учнів 7-А класу представлені на діаграми (рис.2.6.).

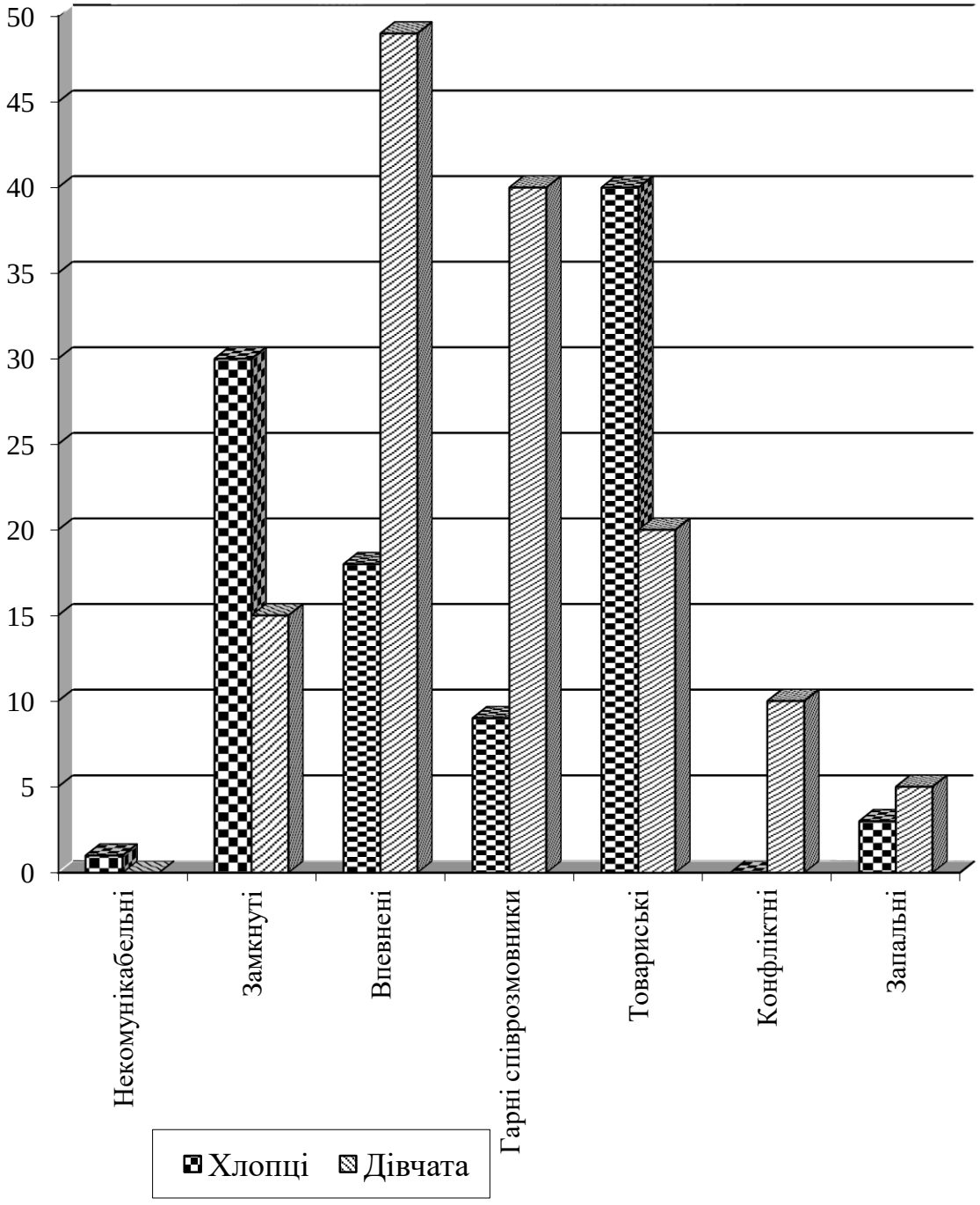

Рис. 2.6. Оцінювання рівня спілкування у підлітків 13 років

Отже, аналізуючи отриманні результати, можемо зазначити, що дівчат впевнених у собі на 31 % більше, ніж хлопців даної вибірки. Дівчата кращі

співрозмовники, що становить 40 % вибірки, серед хлопців – 9 % респондентів.

Варто зазначити, що такий показник, як «товариськість» більше проявляється у хлопців і становить 40 % вибірки, що у двічі вище ніж серед дівчат. на нашу думку це може свідчити про те, що у хлопців більш сильна дружба та не спостерігається прояву заздрощів стосовно зовнішності, розуму тощо.

Як бачимо із представленого нами малюнку, прояв такого показнику, як «конфліктність» притаманні жіночій статті даної вибірки і становить 10 %. Серед хлопчиків дана якість не проявляється.

Результати проведеного дослідження підлітків за методикою ; «Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова представлені у таблиці (табл.2.7).

Таблиця 2.7.

Оцінювання міжособистісних відносин підлітків 13 років

Афект (%)	Контроль (%)	Включення (%)
25	20	55

Як видно з таблиці, 25 % опитаних мають комунікативну позицію «афект». Порівняно з показниками підлітків 12 років, ми бачимо, що кількість опитаних з даною позицією збільшується. Тобто підлітки в 13 років більше прагнуть бути в близьких відносинах з іншими, проявляти до них свої дружні й теплі почуття, намагаються, щоб інші прагнули бути до них емоційно більше близькими й ділилися із ними своїми почуттями.

Також збільшується комунікативна позиція «контроль». Вона притаманна 20 % опитаних підлітків.

Більша частина опитаних підлітків, а саме 55 % виявили комунікативну позицію «включення». Тобто кількість підлітків з такою позицією дещо зменшилася. На нашу думку, підлітки стають більш самодостатніми та

впевненими у своїх силах. У них підвищується рівень сформованості культури спілкування.

У процесі діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні було виявлено, що у 65% дітей домінуючою стратегією є миролюбство: психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, у якій провідну роль грають інтелект і характер. Інтелект знижує або нейтралізує енергію емоцій у тих випадках, коли виникає загроза для «Я» особистості.

Результати даного дослідження подані у таблиці (табл.2.8).

Таблиця 2.8.

Домінуючі стратегії психологічного захисту в спілкуванні підлітків 13 років

Миролюбство (%)	Уникання (%)	Агресія (%)
65	14	21

У підлітків стратегія психологічного захисту миролюбство підвищується. Отже підлітки намагаються бути більш компромісними у своїх вчинках, проявлять готовність пожертвувати деякими своїми інтересами за ради головного – збереження достоїнства.

У 14 % – уникання. Ця стратегія захисту зменшується.

У 21 % – агресія: психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, що діє на основі інстинкту. Зі збільшенням загрози для суб'єктної реальності особистості її агресія зростає.

у нашому дослідженні ми також проаналізували результати вивчення міжособистісних відносин серед восьмикласників.

Із соціометрії можна зробити висновок, що в колективі підлітків 8-А класу (14 років) є ділові лідери, що становить 3 % від загальної кількості учнів класу. Також, у колективі є емоційні лідери, що складає 22,6 % від загально кількості учнів.

Але варто зазначити, що у даному класному колективі є діти, що мають статус «ігноровані» - це 22,7 % та відторгнені діти, які є вигнанцями, на них не звертають увагу, не враховують при розподілі громадських доручень, ставляться зверхньо та агресивно – це 6,5 % підлітків. Крім того велика кількість лідерів у даному класі породжує велику конкуренцію і нетерпимість один до одного.

Для виявлення психологічних особливостей розвитку міжособистісних відносин у підлітковій групі нами була використана методика «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної). Результати проведення дослідження представлені у таблиці (табл.2.9).

Таблиця 2.9.

Співвідношення стилів конфліктної поведінки у підлітків 14 років (в балах)

Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникання	Пристосування.
9,3	4	4,5	5,7	2,7

За методикою «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) у 8-А класі переважає стиль – конкуренція (суперництво) – 9,3 бали. Як видно із таблиці, пристосовуватися підлітки і не намагаються і показник за даною шкалою займає п’яте місце – 2,7 бали.

Також варто зазначити, що прояви таких стилів конфліктної поведінки як «уникнення», «співпраця» та «компроміс» за кількісними показниками різняться мало (від 5,7 до 4 балів), але все ж вони притаманні даному віковому періоду.

Отже, можна зробити висновок, що більшість учнів 8 класу використовують стиль «конкуренція», вони вельми активні і вважають за краще йти до вирішення конфлікту своїм власним шляхом, вони не зацікавлені в співпраці з іншими, зате здатні на вольові прояви.

Як і для діагностики попередніх груп респондентів, ми використали методику «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського учнів 8-А класу. Результати дослідження представлені у таблиці (табл.2.10).

Таблиця 2.10.

Оцінювання рівня комунікативних умінь у підлітків 14 років

Погані співбесідники		Мають деякі недоліки в спілкуванні		Хороші співбесідники	
Хл. (%)	Дів. (%)	Хл. (%)	Дів. (%)	Хл. (%)	Дів. (%)
20	10	55	40	25	50

Для кращого сприймання отриманих результатів, ми представили отриманні показники у вигляді діаграми (рис. 2.7.)

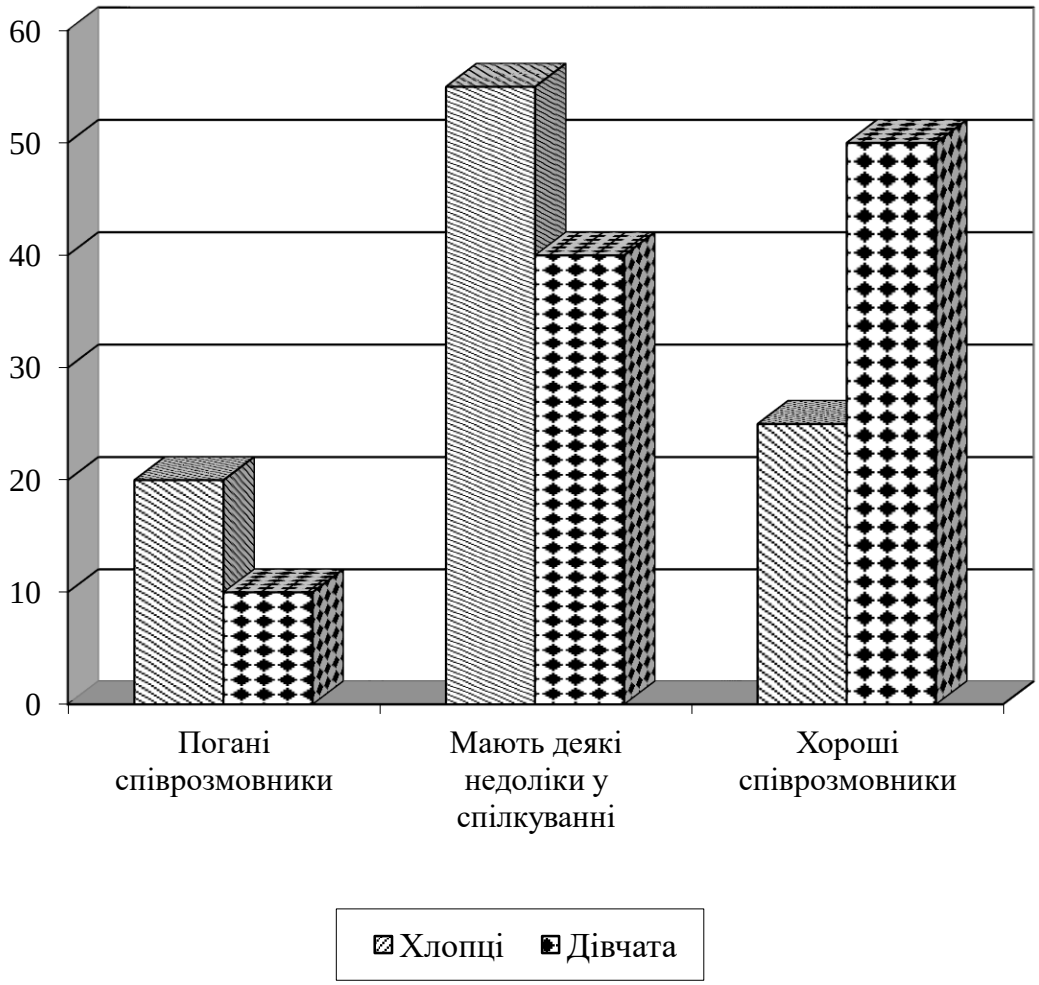

Рис.2.7. Оцінювання рівня комунікативних умінь у підлітків 14 років

Використавши першу частину даної методики, ми виявили, що серед дівчат 10 % – погані співбесідники, 40 % мають деякі недоліки у спілкуванні і 50 % – хороші співбесідники. Із вище зазначеного можна зробити висновки, що у даній групі підлітків дівчата досить добре себе почувають, комунікабельні, знаходять спільну мову з оточуючими.

Серед хлопці ми отримали наступні результати: 20 % – погані співбесідники, 55 % – мають деякі недоліки у спілкуванні, 25 % – гарні співрозмовники, тобто не мають бар'єрів при спілкуванні.

За результатами проведення нашого психодіагностичного дослідження та спостереження, можемо зробити висновок, що підлітки 14 років хоча і більш комунікабельні та відкриті у спілкуванні, але це спілкування носить більш негативний характер. У даному класі порушено порозуміння, вони неадекватно сприймають одне одного, виявляють антипатію до досить багатьох своїх однокласників.

Лідери даного класу займають статусне становище через привабливу зовнішність, заможних батьків тощо, тому ви виявили досить високий показники (дівчата – 40 % та хлопці – 55 %) за шкалою «мають недоліки у спілкуванні». Ці підлітки не признають у собі ніяких негативних рис, які заважають зрозуміти проблему співрозмовника, сприйняти його таким, який він є, встановлюючи міжособистісні стосунки, адже вони бачать проблему лише в інших, а не в собі.

На нашу думку, у цьому класі необхідно провести корекційну роботу, оскільки порушення у міжособистісних відносинах можуть згодом виявлятися й у пізнавальній, й у особистісній сферах.

Використавши другу частину даної методики, ми змогли визначити рівень вміння слухати учнями 8-А класу. Отриманні дані дещо суперечливі, у порівнянні з отриманими результатами використання першої частини методики.

Результати представлено у формі таблиці (табл.2.11).

Таблиця 2.11.

Результати досліджень за методикою оцінка комунікативних умінь підлітків 14 років

Хороші слухачі		Погані слухачі	
Дів.(%)	Хл. (%)	Дів. (%)	Хл.
70	55	30	45

Аналізуючи отриманні дані, ми можемо сказати, що 70 % дівчат та 55 % хлопців – гарні слухачі, але за результатами нашого спостереження вони слухають тих співрозмовників, які є для них значимі за статусом та соціальним становищем. Також, ми виявили, що 30 % дівчат та 45 % хлопців не звертають уваги на співрозмовників, які їх не цікавлять.

У дослідженні ми використали методику оцінювання рівня спілкування В.Ф. Ряховського.

Результати одержані за тестом В.Ф.Ряховського, свідчать, що серед хлопців 6 % некомунікабельні та 7 % дівчат замкнуті, це за результатами нашого спостереження підлітки, які не мають друзів у класі, займають низький статус серед підлітків (незаможні родини, низький соціальний статус сім'ї). однокласники не мають бажання і потреби спілкуватися з такими дітьми, тому вони відчувають себе «вигнанцями» у класному колективі.

Варто відзначити високі показники за такими шкалами як «товариськість» та «конфліктність». Результати дослідження свідчать, що 49 % дівчат та 40 % хлопців проявляють товариські якості по відношенню до однокласників, але знову ж таки, це підлітки, які значимі для респондентів. Поряд з високим показником «товариськості», ми бачимо, що 26 % дівчат та 40 % хлопців досить конфліктні. На нашу думку, це підтверджує результати нашого спостереження, що у даному класі спостерігаються негативні прояви до підлітків-однокласників. Даний феномен потребує проведення психокорекційної роботи.

Представимо для кращого сприймання результати даної методики оцінювання рівня спілкування В.Ф. Ряховського у формі діаграми (рис. 2.8.).

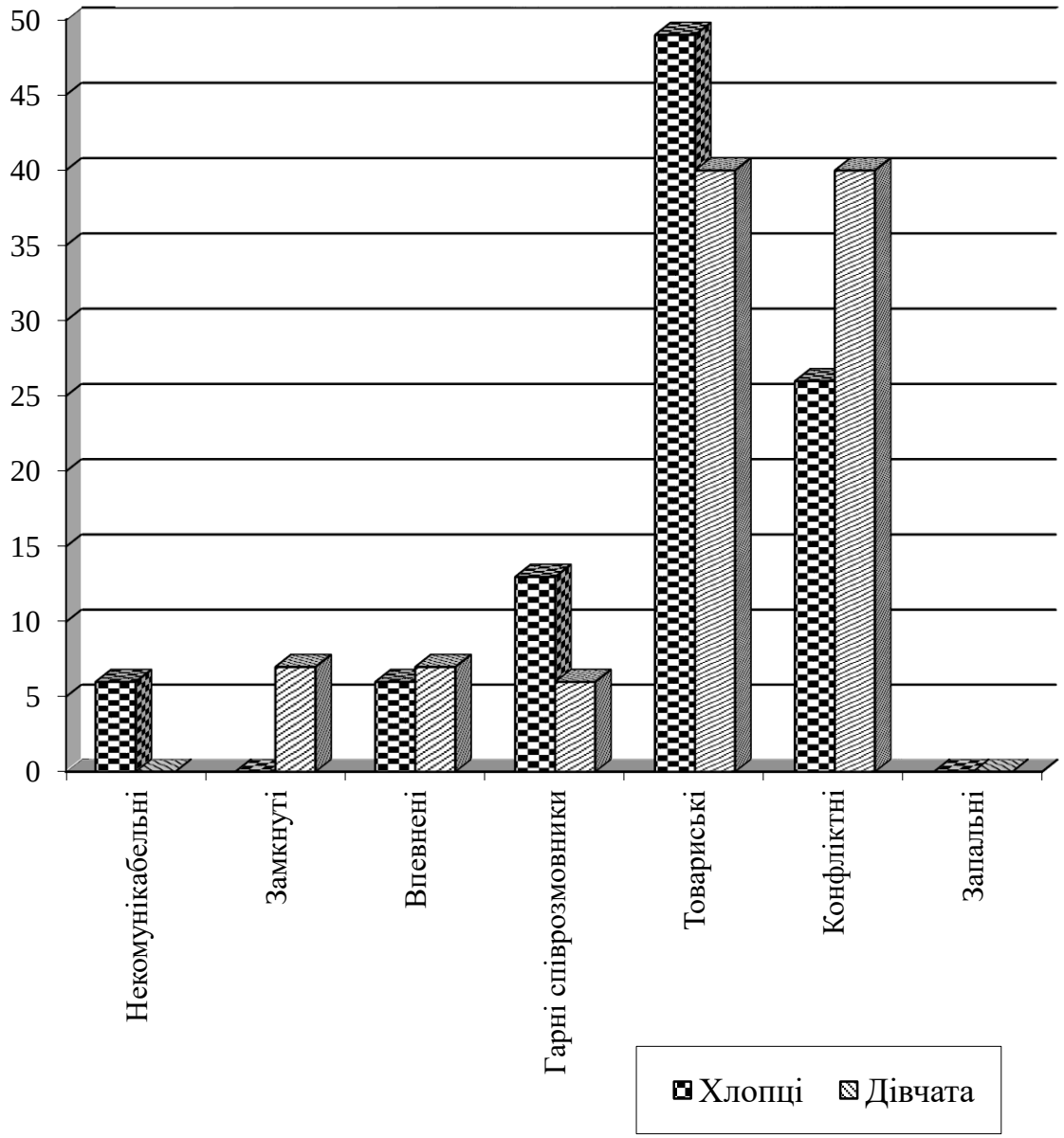

Рис. 2.6. Оцінювання рівня спілкування у підлітків 14 років

Для визначення домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні ми використали методику В.В.Бойко. отримані результати представлені у формі таблиці (табл.2.12).

Таблиця 2.12.

Результати дослідження за методикою діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні В.В. Бойко

Миролюбство (%)	Уникання (%)	Агресія (%)
23	27	42

У ході діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні було виявлено, що у 23 % опитаних підлітків 8-А класу домінуючою стратегією є миролюбство, що свідчить про спрямованість неконфліктного вирішення проблем.

У 27 % учнів спрямовані на уникнення конфліктів, при чому вони схильні зберігати, а не розтрачувати енергію на вирішення спорів. 42 % респондентів у спілкуванні використовують агресію, як спосіб захисту у спілкуванні. В основному це проявляється у формі криків, підвищення голосу, роздратованості тощо. Це відразу пояснює той незаперечний факт, що агресія не виходить із репертуару емоційного реагування підлітків. Та у 8 % спостерігається уникнення та агресія на однаковому рівні, тобто респонденти застосовує ту чи іншу стратегію відповідно до ситуації та її учасників.

Результати проведеного нами дослідження підлітків за методикою «Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова представленні у таблиці (табл.2.13).

Таблиця 2.13.

Результати експериментального дослідження за методикою діагностики міжособистісних відносин О.О. Рукавішнікова

Афект (%)	Контроль (%)	Включення (%)
25	15	60

Більша частина опитаних підлітків, а саме 60 % виявили комунікативну позицію «включення», тобто учні охоче вступають у процес спілкування та взаємодії. Але 25 % респондентів проявили у міжособистісних відносинах такий прояв, як «афект» та 15 % - обрали «контроль», тобто вони контролюють з ким і у якій формі вступати у контакт. Згідно з результатами, можна сказати, що рівень благополуччя взаємовідносин в групах досить низький. В групах переважають діти з низьким статусом (ігноровані та знедолені). Найнижчий рівень благополуччя у 8-му класі.

Використовуючи метод соціометрії у комплексі з іншими методиками, можна отримати цілісну картину взаємин у групі, стратегії поведінки кожного із її членів.

2.3. Порівняльний аналіз особливостей розвитку взаємовідносин у підлітків різного віку

Для визначення психологічних особливостей розвитку міжособистісних відносин у підлітковій групі використовувався якісний аналіз емпіричних даних, що були отриманні в процесі дослідження.

Порівняльний аналіз результатів соціометрії та методики «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) представлені у таблиці (табл.2.14).

Таблиця 2.14.

Порівняльний аналіз діагностики згідно методик соціометрія та методики «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної)

Вік	Соціомет-рія	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникання	Пристосу-вання
12 р.	0,076	5,5	4,9	4,5	4,7	3,9
13 р.	0,09	4,5	6	4,5	5,7	2,8
14 р.	0,012	9,3	4	4,5	5,7	2,7

Підлітки 7-го класу (13 років) мають найвищий рівень співпраці, отже діти даного класу при конфліктних ситуаціях намагаються розв’язати їх через співпрацю з урахуванням не тільки власних потреб та переконань, алей особливості співрозмовників.

Найвищий рівень суперництва у підлітків 14 років, що свідчить про бажання проявити своє «Я» та свої індивідуальні особливості, виділитися із загальної маси.

Порівняльний аналіз результатів за методикою дослідження комунікативних умінь представлений у таблиці (табл.2.15).

Таблиця 2.15.

Порівняльний аналіз діагностики згідно методики комунікативних умінь

Вік	Поганий співбесідник		Недоліки спілкування		Хороший співбесідник	
12 р.	55	28	45	60	0	16
13 р.	38	18	44	56	26	18
14 р.	20	10	55	40	25	50

Аналізуючи таблицю дані таблиці ми не можемо зробити висновок, що учні-підлітки у процесі дорослішання стають кращими співрозмовниками, але цей факт пов'язаний, за результатами спостереження, із значимістю співрозмовника.

В основному серед респондентів прослідковується високий показник недоліків у спілкуванні, що є особливістю даного віку. Отже низький рівень комунікативних умінь є негативною психологічною особливістю розвитку міжособистісних стосунків у підліткових групах.

Аналіз результатів за методикою «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського трьох класів досліджуваних представлений у таблиці (табл.2.16).

Таблиця 2.16.

Порівняльний аналіз діагностики згідно методики «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського

Не комуніка бельні		Замкнуті		Впевнені		Добре спілкуютьс я		Товарись кі		Конфлікт ні		Запальні	
Хл.	Дів.	Хл.	Дів.	Хл.	Дів.	Хл.	Дів.	Хл.	Дів.	Хл.	Дів.	Хл.	Дів.
7	0	18	28	59	49	48	59	30	36	14	2	5	8
1	0	30	15	18	49	9	40	40	20	0	10	3	5
6	0	0	7	6	7	13	6	49	40	26	40	0	0

Аналізуючи показники таблиці, ми можемо зробити висновок, що до позитивних особливостей сприятливого розвитку міжособистісних стосунків відносяться такі якості, як товариськість. У дітей 14 років прослідковується високий показник за шкалою «товариськість», але у них високий рівень конфліктності. Тому можна стверджувати, що даний клас з низьким рівнем згуртованості.

Також у процесі аналізу даних, ми порівняли результати за методиками «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф.Ряховського та «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка, які подані у таблиці (табл.2.17).

Таблиця 2.17.

Порівняльний аналіз діагностики згідно методик О.О. Рукавішнікова та В.В. Бойко

Вік (роки)	Афект (%)	Контроль (%)	Включення (%)	Миролюбство (%)	Уникання (%)	Агресія (%)
12 р.	18	15	67	40	30	30
13 р.	25	20	55	65	14	21
14 р.	25	15	60	23	27	50

Як бачимо із таблиці, найвищий рівень включеності проявляється в учнів 6-А класу, це вказує на те, що діти прагнуть брати участь у різних формах роботи, які пропонуються. Найвищий рівень прояву миролюбства спостерігається в 13-тирічних учнів. А найвищий рівень прояву агресіє виявлений у підлітків 14-тирічного віку. На нашу думку, це пов’язано із тим, що діти таким чином проявляють свою дорослість, відстоюють свої погляди, та за результатами проведеного нами спостереження проявляють свою статусність у групі.

Також за результатами експерименту ми провели кореляційний аналіз, використавши методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стюдента, з метою підтвердження отриманих результатів.

Отже, аналізуючи отримані результати, ми можемо зазначити, що для підлітків є характерним прояв прямих кореляцій між показником «компроміс» («Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) та «включеність» («Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова), який становить r=0,251 (при $p \geq 0,05$). Це свідчить про те, що підлітки які спрямовані на залученість до діяльності схильні йти на компроміс і домовлятися зі співрозмовником.

Прямий кореляційний зв'язок виявлено між критерієм «співпраця» та («Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) та «миролюбство» («Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка) та становить r=0,217 (при $p \geq 0,01$). На нашу думку, це пов’язано із тим, що вміння спільно працювати базується на провідній ролі впливу характеру та інтелектуальних здібностей.

Варто відмітити, що пряма кореляція виявлена між показниками критерію «конкуренція» («Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) та «контроль» («Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова), який

становить r=0,227 (при p ≥ 0,02). Це вказує на те, що найяскравіше контроль та бажання задовільнити потреби проявляються саме під час змагання. Це також сприяє підвищенню такого показника як «співпраця», який виявляється у прямій кореляції із «контролем» та становить r=0,301 (при p ≥ 0,05). Такий феномен можна пояснити тим, що для того аби перемогти у змаганні та досягти цілі необхідно домовлятися, співпрацювати тощо.

Хочемо звернути увагу на виявлені обернені кореляційні зв'язки між показниками результатів дослідження.

Отже, виявлено обернену кореляцію між показником «уникнення» («Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної) та «включення» («Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова), який становить r=-0,291 (при p ≥ 0,05). Такий взаємозв'язок свідчить про те, що схильність до уникнення серед підлітків призводить до небажання та переживання негативних емоційних станів проявляти власну активність.

Виявлено зворотні кореляційні зв'язки між показником «агресія» («Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В.Бойка) та «контроль» («Опитувальник міжособистісних відносин» О.О.Рукавішнікова), який становить r=-0,364 (при p ≥ 0,04). Ми можемо стверджувати, що при прояві агресії знижується рівень контролю поведінки підлітків. Вони стають некерованими та непередбачуваними.

Отже, за результатами проведеною кореляції результатів ми можемо стверджувати, що виявлено багато чинників, що впливають на взаємовідносини у групах підлітків.

Висновки до другого розділу

Аналізуючи набуті дані можна зробити такі висновки: в досліджуваних класах немає гармонійних стосунків. Учні мало з ким взаємодіють і

аналізуючи соціометрію вони небагатьох записують у свої бажані однокласники.

Індекс згуртованості в групах: С1 = 0,076 – індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) в 6-а класі; С2 = 0,09 - індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) в 7-а класі; С3 = 0,012 - індекс соціометричного статусу (благополуччя групи) в 8-а класі.

Чим ближче індекс соціометричного статусу знаходиться до одиниці, тим вищий рівень благополуччя в групі.

Виходячи з результатів дослідження можна сказати, що рівень благополуччя взаємовідносин в групах досить низький. В групах переважають діти з низьким статусом (ігноровані та відторгнені). Найнижчий рівень благополуччя у 8-му класі.

Також, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що у підлітків 6-го класу (12 років) за методикою оцінка комунікативних умінь, в першому варіанті методики хлопці – погані співрозмовники (55%), мають недоліки у спілкуванні 45 %, дівчата – 16 % – хороші співбесідники, 60 % – мають недоліки у спілкуванні і 28 % – погані співбесідники. Інший показник цієї методики уміння слухати: 40% хлопців – хороші слухачі, 60% хлопців – погані слухачі; дівчата хороші слухачі – 55 %, погані – 45 %. У порівнянні з хлопцями, вважають себе всезнаючими, егоїзмом і самовпевненістю вони не поступаються хлопцям.

За результатом нашого дослідження з використанням тесту В.Ф.Ряховського можемо зробити наступні висновки: 18 % хлопців замкнуті, хоча і впевнені (59 %), люблять спілкуватися (48 %) і до того ж конфліктні (14 %), 30 % респондентів – товариські та 7 % – некомунікабельні, також 5 % – запальні. Що ж до дівчат, то 36 % – товариські, іноді запальні (8 %) і замкнуті 28 %, можливо це пов’язано тільки із певною ситуацією.

Аналіз за методикою оцінки комунікативних умінь в групі підлітків тринадцяти років (7-го класу) показав, що хлопців мають деякі недоліки у спілкуванні (44%), є і серед них погані співбесідники (38 %). Аналіз

результатів показав, що дівчата 7-го класу мають недоліки в спілкуванні (56 %), погані співбесідники (18 %) та хороші співбесідники (18 %). З другого варіанту методики ми отримали наступні результати 64 % дівчат погано слухають, це може бути пов'язано з їх демонстративністю, егоцентризмом, тобто дівчата хочуть, щоб слухали тільки їх, 36 % дівчат від вибірки хороші слухачі. 8 % хлопців – хороші слухачі, 28 % хлопців – погані слухачі, 64% хлопців не змогли оцінити свої комунікативні можливості.

Результати одержані за тестом В.Ф.Ряховського підлітків 7-го класу: хлопці замкнуті (30%), не впевнені (0%), не люблять спілкуватися (0%) і до того ж не конфліктні (0%), 7% – не комунікабельні. Що ж до дівчат, то 40% – добрі співбесідники, не впевнені у собі (0%), у своїх силах, товариські (40%) і конфліктні (10%).

По оцінці уміння спілкуватися підлітків 14 років (8-й клас): 10 % – дівчата погані співбесідники, 40 % – деякі недоліки у спілкуванні і 50 % – хороші співбесідники, можна сказати, що в колективі дівчата досить добре себе почувають, комунікабельні, знаходять мову з будь-ким, а от хлопці – 20 % – погані співбесідники, 55 % – мають деякі недоліки у спілкуванні, 25 % – добре спілкуються, тобто не мають бар'єрів у спілкуванні.

По другій частині цієї методики, уміння слухати – дівчата, як не дивно 70% - хороші слухачі, погані 30%, а от хлопці 55% – хороші слхачі, 45% - погане уміння слухати.

Основним з тесту В.Ф. Ряховського є те, що хлопці-підлітки 14 років некомунікабельні (6%), замкнуті (0%), впевнені (6%), люблять спілкуватися (13 %), конфліктні (26%), 49% - товариські. Що ж до дівчат, то 6 % – добрі співбесідники, впевнені у собі і у своїх силах (7 %), товариські (40%) і конфліктні (40%).

Для підлітків 14 років значима риса це товариськість, особливо для хлопців.

На нашу думку у всіх класах необхідно провести корекційну роботу, оскільки порушення у міжособистісних відносинах можуть згодом виявлятися й у пізнавальній, й у особистісній сферах.

Отже підлітки в переважній більшості мають низький рівень сформованості культури спілкування.

Результати дослідження підлітків за методикою діагностики міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков) у підлітків 12 років: 40 % опитаних мають комунікативну позицію «афект», комунікативна позиція «контроль» притаманна 30% опитаних підлітків, 25 % опинилася на комунікативній позиції «включення».

У ході діагностики домінантної стратегії психологічного захисту в спілкуванні (6-й клас) було виявлено, що у 40 % дітей такою є «миролюбство», у 30% – «уникання», у 25 % – «агресія» та у 5 % спостерігається «миролюбство», «уникнення» та «агресія» на однаковому рівні, тобто респонденти застосовують ту чи іншу стратегію відповідно до ситуації та її учасників.

Результати проведеного дослідження підлітків тринадцяти років за методикою діагностики міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков) виявили, що 25 % опитаних мають комунікативну позицію «афект», 20% – позиція «контроль», 55 % – позиція «включення». Тобто підлітки стають більш самодостатніми.

У ході діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні підлітків 13 років було виявлено, що у 65 % дітей домінуючою стратегією є миролюбство, у 14 % – уникання, у 21% – агресія.

Дослідження підлітків чотирнадцять років за методикою діагностики міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков) свідчать про те, що 25 % опитаних мають комунікативну позицію «афект», 15 % – позиція «контроль», 60 % – позиція «включення».

Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні підлітків 14 років було виявлено, що у 23% дітей домінуючою стратегією є миролюбство, у 27% – уникання, у 50% – агресія.

Отже, міжособистісні відносини підлітків відповідають комунікативній позиції «включення», що означає їх бажання до спілкування з однолітками, з групами однолітків. Адже саме підлітковий вік характеризується потребою в міжособистісному спілкуванні з однолітками. Що стосується домінантної стратегії психологічного захисту в спілкуванні, то більшість випробуваних підлітків має стратегії «миролюбство», хоча досить велика частка підлітків попала в категорію «агресія», що є цілком нормальним для підліткового віку. Адже для підліткового віку притаманний максималізм в усьому, в тому числі і в спілкуванні, тому підлітки не бажають миритися з кривдниками і не вважають за потрібне уникати конфліктів у спілкуванні з однолітками.

Внаслідок експериментального дослідження було виявлено, що в підліткових групах недостатньо розвинуті комунікативні уміння, вміння встановлювати дружню атмосферу, вміння зрозуміти проблеми співбесідника. В 7-му класі найвищий рівень співпраці, отже діти даного класу при конфліктних ситуаціях намагаються розв’язати їх через співробітництво із опонентом.

Проведений нами якісний аналіз результатів показав, що індикаторами впливу на розвиток міжособистісними стосунки можна виділити включеність як комунікативна позиція, миролюбство, товариськість, комунікативні уміння, розв’язування конфліктів через співпрацю.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних засад проблеми формування міжособистісних стосунків у підлітковому віці в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі дозволив з'ясувати, що проблема формування взаємостосунків вивчалася через суспільні потреби, підтвердити актуальність досліджуваної проблеми та охарактеризувати культуру спілкування як структурну частину внутрішньої культури особистості підлітків.

У процесі дослідження концепція «міжособистісних відносин» була уточнена. Ми розглядали ці відносини як систему норм, цінностей, досвіду та потреб, які підліток реалізує у взаємодії з однолітками, вчителями, батьками та іншими людьми. Ці відносини були опосередковані віковими особливостями підлітка. З іншого боку, визначення поняття «міжособистісні відносини» пов'язане з суб'єктивними переживаннями, пов'язаними з взаємозв'язками між людьми, які об'єктивно проявляються в їхніх характерах і способах, якими вони впливають один на одного під час спільної діяльності та спілкування. Крім того, міжособистісні відносини також розглядаються як система установок, орієнтацій, очікувань, стереотипів і інших особистісних характеристик.

Вивчення міжособистісних відносин дітей тісно пов'язане з дослідженням того, як вони спілкуються та взаємодіють. З цієї причини поняття «спілкування» та «відносини» можна вважати взаємопов'язаними, а самі терміни пов'язані один з одним.

Результати експерименту показали, що підлітки у переважній більшості, мають середній рівень сформованості культури спілкування та демонструють комунікативну позицію «включення», яка вказує на бажання спілкуватися з однолітками. Досить велика кількість підлітків потрапила в категорію «агресія», що є цілком нормальним для підліткового віку, але було виявлено, що «миролюбство» є стратегією психологічного захисту підлітків під час спілкування. Таким чином, підлітки демонструють максималізм у всьому,

включаючи спілкування. В результаті вони не бажають миритися з кривдниками та вважають за потрібне уникати конфліктів у спілкуванні з однолітками. Дослідження показали низький рівень комунікативних навичок, відсутність навичок створювати позитивну атмосферу та здатність розуміти позицію співбесідника.

Психологічні характеристики та фактори розвитку міжособистісних відносин включають ступінь включеності як комунікативна позиція, миролюбство, товариськість і особистісне налаштування на співпрацю.

Рівень сформованості культури спілкування підлітків, їхні позиції в спілкуванні, стратегії психологічного захисту підлітків у спілкуванні та поведінка в конфліктних ситуаціях є компонентами міжособистісних відносин. Крім того, вони можуть змінюватися під впливом соціально-психологічних факторів, таких як виховні впливи, провідна діяльність, навчання та тренінги. Таким чином, вони можуть служити показником розвитку підліткової групи. Це свідчить про підтвердження нашої гіпотези.

Дослідження, яке було проведено, не є вичерпним для вирішення всього комплексу проблеми. Вивчення особливостей формування культури спілкування учнів різних вікових категорій, застосування певних навчальних дисциплін для формування культури спілкування та так далі потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник. Л.: Новий світ-2000, 2021. 376 с.
2. Богуш А.М. Дефініції «Дитинство», «Духовність» і «Довкілля» у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Педагогічні напрямки та роздуми. Запоріжжя: ЛПС, 2011. С. 116 – 163.
3. Божович Л.И. Личность и её формировани в детском возрасте. М.: Мысль, 1968. 255с.
4. Варій М.Й. Психологія: навчальний посібник. К.: Фенікс, 2017. 267 с.
5. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація. К.: Академія, 2022. 368 с.
6. Головаха Е.Й., Паніна Н.В. Психологія людського розуміння. К.: Либідь, 2013. 245 с.
7. Дубровина И.В. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту. М., 1987.
8. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: (Конспект лекцій): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський, 2012. 96 с.
9. Заброцькій М.М. Основи вікової психології. Тернопіль, 2011.
10. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Либідь, 2005. С. 392 – 419.
11. Кудін А.В. Психологія вирішення конфліктів: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Х.-К., 2019 320 с.
12. Кузьмінський А.І., Омелянко В.Л. Педагогіка родинного виховання. К.: Знання, 2013.
13. Леонтьев А.А. Общение как объект психологического исследования *Методологические проблемы социальной психологии*. М., 1973.
14. Льовочкіна А.М. Етнопсихологія: навчальний посібник. К.: МАУП, 2019. 144 с.

15. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 99 – 124.
16. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: Методологія, методи, програми, процедури. К.: Інститут психології НАПН України, 2014.
17. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків. *Шкільний світ*. 2013. № 17. С. 1-11.
18. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 198 с.
19. Обозов Н.Н. Межличностные отношения. Л.: ЛГУ, 1979.
20. Орбан-Лембрик Л.Е. Залежність поведінки особистості від впливу проблемного соціуму. *Психологія і суспільство*. № 1 (15). 2004. С. 71-82.
21. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2021. – 448 с.
22. Павелків Р.В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія / ред.: Р.В. Павелків, Н.В. Корчакова. Рівне: Волин. Обереги, 2019. 368 с.
23. Познание и общение / Под ред. Б. Ф. Ломова и др. М.: Наука, 1988.
24. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2010. 456 с.
25. Походенко С.В. Особливості соціалізації підлітків у мікросередовищі. *Проблеми соціалізації сучасних підлітків*. Запоріжжя. 1998. С.6-56.
26. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 384 с.
27. Скібська Л.І. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2018. 335.
28. Томчук С.М. Генеза негативних психічних станів молодших школярів та їх корекція. К.: 2013.
29. Трофімов Ю.Л. Психологія. К.: Либідь, 2012. 263 с.

30. Трухін І.О. Соціальна психологія спілкування: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 336 с.
31. Туріщева Л.В. Вікові аспекти виховання школяра. *Виховна робота в школі.* 2006. № 8 С. 36-41.
32. Філоненко М.М. Психологія спілкування: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 464 с.
33. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Речь, 1983.
34. Цимбалюк І.М. Психологіч спілкування: навчальний посібник. К.: Професіонал, 2020.
35. Шадський Ю.Г. Психологія і педагогіка: навчальний посібник. Л.: Магнолія плюс, 2020. 320 с.
36. Adler A. Social interest: A challenge to mankind. New York: Capricorn Books, 1964. 200 p.
37. Campbell, W. Keith. Narcissism and romantic attraction". *Journal of Personality and Social Psychology,* December 1999.
38. DeHaan S, Kuper LE, Magee JC, Bigelow L, Mustanski BS. The interplay between online and offline explorations of identity, relationships, and sex: a mixed-methods study with LGBT youth. *Journal of Sex Research, 2013.*
39. Elphinston RA, Noller P. Time to face it! Facebook intrusion and the implications for romantic jealousy and relationship satisfaction. Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, November 2011.
40. Erikson, E. The problem of ego identity. In G. Pollock (Ed.), Pivotal papers on identification. – Madison: International Universities Press,1993. 230 p.
41. Evans R.I. Carl Rogers: The man and his ideas. New York: Dutton, 2010.
42. Habib, Farooq; Bastl, Marko; Pilbeam, Colin. Strategic responses to power dominance in buyer-supplier relationships: A weaker actor's perspective. International Journal of Physical Distribution & Logistics Management. March 2015.

43. Hornby, G. Counselling in child disability: Skills for working with parents. – London: Chapman and Hall, 2011.
44. Jinhui Ye., Xiaoting Ye. "Adolescents' interpersonal relationships, self-consistency, and congruence: Life meaning as a mediator". Social Behavior and Personality, November 2020.
45. Johnson, David W. The Social Psychology of Education. Oxford, England: Holt, Rinehart & Winston, 1970.
46. Koepke S., Jaap J.A. Dynamics of identity development and separation–individuation in parent–child relationships during adolescence and emerging adulthood – A conceptual integration. Developmental Review, March 2012.
47. Portner LC, Riggs SA. Sibling Relationships in Emerging Adulthood: Associations with Parent–Child Relationship. Journal of Child and Family Studies, 2016.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки» К.Томаса (адаптація Н.В.Гришиної)

Мета: визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

Опис методики

На ранніх етапах вивчення конфліктів широко використовувався термін «вирішення конфліктів», який має на увазі, що конфлікт можна і необхідно розв'язувати або елімінувати. Таким чином, метою вирішення конфліктів був деякий ідеальний безконфліктний стан, де люди працюють в повній гармонії.

Однак, останнім часом ставлення фахівців до цього аспекту дослідження конфліктів істотно змінилося. Це викликано, на думку К.Томаса, двома обставинами: усвідомленням марності зусиль з повної елімінації конфліктів, а також підтвердженням наявності позитивних функцій конфліктів. Звідси, згідно з підходом К.Томаса, наголос повинен бути перенесений з елімінування конфліктів на управління ними. Тому, автор вважає за потрібне сконцентрувати увагу на таких аспектах зміни конфліктів: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них є більш продуктивними або деструктивними; яким чином можна стимулювати продуктивну поведінку.

Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях, К.Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту) і напористість (для якої характерний акцент на захисті власних інтересів). Відповідно цим двом вимірам, автор виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;
2) пристосування — на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;
3) компроміс;
4) уникнення — відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;
5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Інструкція. У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Типова карта методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.
Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я стараюся звернути увагу на те, з чим ми обидва не згодні.
2. А. Я стараюся знайти компромісне рішення.
Б. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.
3. А. зазвичай я настійливо прагну добитися свого.
Б. Я стараюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.
4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.
5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.
Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.
6. А. Я намагаюся уникнути виникнення прикрощів для себе.
Б. Я намагаюся добитися свого.
7. А. Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.
Б. Я вважаю за необхідне в чомусь поступитися, щоб домогтися іншого.
8. А. зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.
Б. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.
9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
Б. Я роблю зусилля, щоб домогтися свого.
10. А. Я твердо прагну досягнути свого.
Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11. А. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.
Б. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.
12. А. Часто я намагаюся не займати позицію, яка може викликати суперечки.
Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.
13.А. Я пропоную середню позицію.
Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.
14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.
Б. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

15. А. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.
Б. Я стараюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.
16. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.
Б. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. А. зазвичай я наполегливо стараюся домогтися свого.
Б. Я стараюся зробити все, щоб уникнути напруженості,
від якої немає ніякої користі.
18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.
19. А. Я, насамперед, стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання.
Б. Я стараюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.
20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.
Б. Я стараюся знайти найкраще поєднання виграшів і втрат
для нас обох.
21. А. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.
Б. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми.
22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.
Б. Я відстоюю свої бажання.
23. А. Як правило, я заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.
24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.
Б. Я стараюся переконати іншого прийти до компромісу.
25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.
Б. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.
26. А. Я пропоную середню позицію.
Б. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
27. А. Часто уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.
Б. якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
28. А. зазвичай я настійно прагну добитися свого.
Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай стараюся знайти підтримку у іншого.
29. А. Я пропоную середню позицію.
Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
30. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли домогтися успіху.

Обробка даних:

Питання	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
II		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А

Додаток Б

Соціометричний тест

Обробка результатів дослідження та їх використання у виховному процесі

Соціометричний тест – це один з методів вивчення структури міжособистісних взаємин у студентській групі, описаний Д. Морено. Автор вважав, що всі проблеми в суспільстві можна вирішити, якщо підібрати людей на робочих місцях, у сім'ях, в інших малих соціальних групах, в тому числі і в студентській, врахувавши їхні симпатії. Соціометрична методика дає можливість виявити симпатії та антипатії студентів один до одного.

Методика проведення соціометричного тесту.

1 етап – підготовча робота.

1. Обов'язкова присутність всіх студентів в день проведення тесту.
2. Використання або створення реальної ситуації, у якій студенти повинні здійснити вибір (наприклад, перед від'їздом групи на практику).
3. Конфіденційність інформації, отриманої за допомогою тесту.
4. Підготовка списку групи з порядковими номерами студентів.
5. Вибір критерію (сильний, слабкий) та постановка непрямого запитання, за допомогою якого можна виявити симпатії та антипатії студентів. Наприклад: «З ким із студентів Вашої групи Ви б хотіли ...»

- поїхати разом на практику;
- сидіти за однією партою;
- працювати після закінчення навчання;
- проводити вільний час;
- запросити до себе на день народження тощо.

2 етап – проведення тесту.

Інструкція: Відповідаючи на запитання, Ви повинні вибрати **трьох** студентів з Вашої групи, з якими б Ви хотіли ... Вкажіть порядкові номери вибраних студентів.

3 етап – обробка результатів.

1. Побудова соціограми. Всі отримані вибори переносимо на соціограму. Звертаємо увагу на односторонні та двосторонні вибори.
2. Виділення за соціограмою категорій студентів:

1 категорія – соціометричні «зірки» – це студенти, які отримали 6 і більше виборів;

2 категорія – ті, кому віддають перевагу – отримали 4–5 виборів;

3 категорія – прийнятні – отримали 1–3 вибори;

4 категорія – відторгнуті (аутсайдери) – не отримали жодного вибору.

3. Встановлення кількості високостатусних студентів (зірки і ті, кому віддають перевагу) і низькостатусних студентів (прийнятні і відторгнуті).
4. Визначення соціомертичного статусу студента за формулою:

$$P = \frac{m}{\quad},$$

n - 1

де **m** – кількість виборів, отриманих студентом,

n – кількість студентів у групі.

Соціометричний статус студента знаходиться в межах між нулем і одиницею. Отримані результати заносимо в таблицю:

№п/п	ПІП студента	Кількість отриманих виборів	Соціометричний статус	Категорія
1				
2				
3				

5. Виділення мікрогруп з соціограми за правилом Паніотто: щоб віднести студента до мікрогрупи, він повинен отримати вибори не менше ніж половини членів мікрогрупи.

6. Встановлення спрямованості мікрогруп за допомогою інших методів (спостереження, бесіда тощо):

- позитивна спрямованість;
- негативна спрямованість;
- нейтральна спрямованість.

7. Виявлення лідируючої мікрогрупи.

8. Структура міжособистісних взаємин у студентській групі змінюється, тому наставникові варто проводити соціометричне тесту-вання 1 раз на семестр.

Позитивні сторони соціометрії. Цей метод дозволяє виявити характер внутріколективних взаємин, згуртованість колективу, лідерів та відторгнутих, ізольованих, мікрогрупи, соціометричний статус. Проведення дослідження не вимагає багато часу. Обробка результатів не складна, порівняно з іншими методами вивчення особистості і колективу.

Негативні сторони соціометрії. Метод дає лише «фотографію» взаємин між студентами, не пояснюючи мотиви їх виборів. Тому со-ціометрію треба поєднувати з іншими методами вивчення особистості і колективу.

Додаток В

Діагностика міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков)

Інструкція до тесту

Опитувальник призначений для оцінки типових способів вашого відношення до людей. По суті, тут немає правильних або неправильних відповідей, правильна кожна правдива відповідь. Іноді люди прагнуть відповідати на питання так, як, на їхню думку, вони повинні були б відповісти.

Деякі питання дуже схожі один на одного. Але все-таки вони мають на увазі різні речі. Відповідайте, будь ласка, на кожне питання окремо, без оглядки на інші питання. Час відповіді на питання не обмежений, але не міркуйте занадто довго над якимсь питанням. Для кожного твердження виберіть відповідь, що найбільше вам підходить.

Тестовий матеріал

Зазвичай (1), часто (2), іноді (3), з нагоди (4), рідко (5), ніколи (6)

1. Прагну бути разом з усіма.
2. Надаю іншим право вирішувати питання про те, що необхідно буде зробити.
3. Стаю членом різних груп.
4. Прагну мати близькі відносини з іншими членами групи.
5. Коли надається випадок, я схильний стати членом цікавих організацій.
6. Допускаю, щоб інші впливали на мою діяльність.
7. Прагну влитися в неформальне громадське життя.
8. Прагну мати близькі й душевні відносини з іншими.
9. Прагну задіяти інших у своїх планах.
10. Дозволяю іншим судити про те, що я роблю.
11. Намагаюся бути серед людей.
12. Прагну встановлювати з іншими близькі й душевні відносини.
13. Маю схильність приєднуватися до інших щораз, коли робиться щось спільно.
14. Легко підкоряюся іншим.
15. Намагаюся уникати самітності.
16. Прагну брати участь у спільних заходах.

Відноситься до: більшості людей (1), багатьом людям (2), деяким людям (3), кільком людям (4), одному-двом людям (5), ні до кого (6)

17. Прагну ставитися до інших по-товариські.
18. Надаю право іншим вирішувати питання про те, що необхідно буде зробити.
19. Моє особисте відношення до навколишніх - холодне й байдужне.
20. Надаю право іншим керувати ходом подій.
21. Прагну мати близькі відносини з іншими.
22. Допускаю, щоб інші впливали на мою діяльність.

23. Прагну придбати близькі й душевні відносини з іншими.
24. Дозволяю іншим судити про те, що я роблю.
25. З іншими поводжуся холодно й байдуже.
26. Легко підкоряюся іншим.
27. Прагну мати близькі й душевні відносини з іншими.

Відноситься до: більшості людей (1), багатьом людям (2), деяким людям (3), кільком людям (4), одному-двом людям (5), ні до кого (6)

28. Люблю, коли інші запрошують мене брати участь у чому-небудь.
29. Мені подобається, коли інші люди ставляться до мене безпосередньо й сердечно.
30. Прагну впливати на діяльність інших.
31. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у своїй діяльності.
32. Мені подобається, коли інші ставляться до мене безпосередньо.
33. У товаристві інших прагну керувати ходом подій.
34. Мені подобається, коли інші підключають мене до своєї діяльності.
35. Я люблю, коли інші поводяться із мною холодно й стримано.
36. Прагну, щоб інші поступали так, як я хочу.
37. Мені подобається, коли інші запрошують мене взяти участь у їхніх розмовах.
38. Я люблю, коли інші ставляться до мене по-приятельському.
39. Мені подобається, коли інші запрошують мене взяти участь у їхній діяльності.
40. Мені подобається, коли навколишні ставляться до мене стримано.
41. У суспільстві намагаюся відігравати чільну роль.
42. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у чому-небудь.
43. Мені подобається, коли інші ставляться до мене безпосередньо.
44. Прагну, щоб інші робили те, що я хочу.
45. Мені подобається, коли інші запрошують мене брати участь у своїй діяльності.
46. Мені подобається, коли інші ставляться до мене холодно й стримано.
47. Прагну сильно впливати на діяльність інших.
48. Мені подобається, коли інші підключають мене до своєї діяльності.
49. Мені подобається, коли інші люди ставляться до мене безпосередньо й сердечно.
50. У товаристві намагаюся керувати ходом подій.
51. Мені подобається, коли інші запрошують взяти участь у їхній діяльності.
52. Мені подобається, коли до мене ставляться стримано.
53. Намагаюся, щоб інші робили те, що я хочу.
54. У суспільстві керую ходом подій.

Ключ до тесту.

Ключі для обробки шкал опитувальника міжособистісних відносин (ОМВ). Ліворуч приводяться пункти шкал, праворуч - номера правильних відповідей.

При збігу відповіді випробуваного із ключем - він оцінюється в 1 бал, при розбіжності - 0 балів.

Інтерпретація результатів тесту

Бали коливаються від 0 до 9. Чим більше вони наближаються до екстремальних оцінок, тим більше застосування має наступний опис поводження:

Включення:

· Ie - низьке; означає, що індивід не почуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати;

· Ie - високе; припускає, що індивід почуває себе добре серед людей і буде мати тенденцію їх шукати;

· Iw - низьке; припускає, що індивід має тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю людей;

· Iw - високе; припускає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими й належати до них.

Контроль:

· Cє - низьке; означає, що індивід уникає прийняття рішень й взяття на себе відповідальності;

· Cє - високе; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану із провідною роллю;

· Cw - низьке; припускає, що індивід не приймає контролю над собою;

· Cw - високе; відбиває потребу в залежності й коливання при прийнятті рішень;

Афект:

· Ae - низьке; означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

· Ae - високе; припускає, що індивід має схильність установлювати близькі почуттєві відносини;

· Aw - низьке; означає, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;

· Aw - високе; типово для осіб, які вимагають, щоб інші не перебираючи встановлювали з ним близькі емоційні відносини.

Від суми балів залежить ступінь застосовності наведених вище описів:

· 0-1 й 8-9 - екстремально низькі й екстремально високі бали, поводження буде мати компульсивний характер.

· 2-3 й 6-7 - низькі й високі бали, і поводження осіб буде описуватися у відповідному напрямку.

· 4-5 - прикордонні бали, і особи можуть мати тенденцію поводження, описаного як для низького, так і для високого «сирого» рахунку.

Ці оцінки зручно інтерпретувати з обліком середніх і стандартних відхилень відповідної популяції.

Характеристика шкал опитувальника міжособистісних відносин (ОМВ)

Включення:

Виражене поводження. Ie - прагнення приймати інших, щоб вони мали інтерес до мене й брали участь у моїй діяльності; активно прагну належати до різних соціальних груп і бути якнайбільше й частіше серед людей.
Поводження, що вимагається. Iw - намагаюся, щоб інші запрошували мене брати участь у їхній діяльності й прагнули бути в моєму товаристві, навіть коли я не додаю до цьому ніяких зусиль.
Контроль:
Виражене поводження. Cє - намагаюся контролювати й впливати на інших: беру у свої руки керівництво й прагну вирішувати, що і як буде робитися.
Необхідне поводження. Cw - намагаюся, щоб інші контролювали мене, впливали на мене й говорили мені, що я повинен робити.
Афект:
Виражене поводження. Ae - прагну бути в близьких, інтимних відносинах з іншими, проявляти до них свої дружні й теплі почуття.
Необхідне поводження. Aw - намагаюся, щоб інші прагнули бути до мене емоційно більше близькими й ділилися із мною своїми інтимними почуттями.
Оцінки по цих шкалах - числа в проміжку від 0 до 9. Отже, результат виражається сумою шести однозначних чисел. Комбінації цих оцінок дають індекси обсягу інтеракцій (e + W) і суперечливості міжособистісного поводження (e - W) усередині й між окремими областями міжособистісних потреб, а також коефіцієнти сумісності в діаді або групі, що складається з великої кількості членів.

Додаток Г

Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні В.В. Бойко

Призначення тесту
Діагностика провідної стратегії захисту в спілкуванні з партнерами.
Інструкція до тесту
Виберіть той варіант відповіді, що підходить вам найбільше
Тестовий матеріал
1. Знаючи себе, ви можете сказати:
1. я скоріше людина миролюбна, покладлива;
2. я скоріше людина гнучка, здатна обходити гострі ситуації, уникати конфліктів;
3. я скоріше людина, що йде прямо, безкомпромісна, категорична.
2. Коли ви подумки з'ясовуєте відносини зі своїм кривдником, то найчастіше:
1. шукаєте спосіб примирення;
2. обмірковуєте спосіб не мати з ним справ;
3. міркуєте про те, як його покарати або поставити на місце.
3. У спірній ситуації, коли партнер явно не намагається або не хоче вас зрозуміти, ви найімовірніше:
1. будете спокійно домагатися того, щоб він вас зрозумів;
2. постараєтеся згорнути з ним спілкування;
3. будете гарячитися, ображатися або злитися.
4. Якщо захищаючи свої важливі інтереси, ви відчуєте, що можете посваритися з гарною людиною, то:
1. підете на значні поступки;
2. відступите від своїх домагань;
3. будете відстоювати свої інтереси.
5. У ситуації, де вас намагаються скривдити або принизити, ви швидше за все:
1. постараєтеся запастися терпінням і довести справу до кінця;
2. дипломатичним чином будете уникати контактів;
3. дасте гідну відсіч.
6. У взаємодії із владною й у той же час несправедливою людиною/вчителем/керівником ви:
1. зможете співробітничати в ім'я інтересів справи;
2. постараєтеся якнайменше контактувати з ними;
3. будете опиратися його стилю, активно захищаючи свої інтереси.
7. Якщо рішення питання залежить тільки від вас, але партнер зачепив ваше самолюбство, то ви:
1. підете йому назустріч;
2. підете від конкретного рішення;
3. вирішите питання не на користь партнера.

8. Якщо хтось із друзів час від часу буде дозволяти собі образливі випади у вашу адресу, ви:

1. не станете надавати цьому особливого значення;
2. постараєтеся обмежити або припинити контакти;
3. щораз дасте гідну відсіч.

9. Якщо в партнера є претензії до вас і він при цьому роздратований, то вам звичніше:

1. спочатку заспокоїти його, а потім реагувати на претензії;
2. уникнути з'ясування відносин з партнером у такому стані;
3. поставити його на своє місце або перервати.

10. Якщо хто-небудь із колег стане розповідати вам про те погане, що говорять про вас інші, то ви:

1. тактовно вислухаєте все до кінця;
2. пропустите мимо вух;
3. перервете розповідь на півслові.

11. Якщо партнер занадто проявляє напористість і хоче одержати вигоду за ваш рахунок, то ви:

1. підете на поступку заради миру;
2. ухилитеся від остаточного рішення розраховуючи на те, що партнер заспокоїться й тоді ви повернетеся до питання;
3. однозначно дасте зрозуміти партнерові, що він не одержить вигоду за ваш рахунок.

12. Коли ви маєте справу з партнером, що діє за принципом «урвати побільше», ви:

1. терпляче домагаєтеся своїх цілей;
2. волієте обмежити взаємодію з ним;
3. рішуче ставите такого партнера на місце.

13. Маючи справу з нахабнуватою особистістю, ви:

1. знаходите до неї підхід за допомогою терпіння й дипломатії;
2. зводите спілкування до мінімуму;
3. дієте тими ж методами.

14. Коли сперечальник настроєний до вас вороже, ви зазвичай:

1. спокійно й терпляче переборюєте його настрой;
2. ідете від спілкування;
3. осаджуєте його або відповідаєте тим же.

15. Коли вам задають неприємні питання, ви найчастіше:

1. спокійно відповідаєте на них;
2. уникаєте прямих відповідей;
3. «заводитеся», губите самовладання.

16. Коли виникають гострі розбіжності між вами й партнером, то це найчастіше:

1. змушує вас шукати вихід з положення, знаходити компроміс, іти на поступки;
2. спонукує згладжувати протиріччя, не підкреслювати розходження в позиціях;

3. активізує бажання довести свою правоту.

17. Якщо партнер виграє в суперечці, вам звичніше:
1. поздоровити його з перемогою;
2. зробити вигляд, що нічого особливого не відбувається;
3. «боротися до останнього патрона».

18. У випадках, коли відносини з партнером знаходять конфліктний характер, ви взяли собі за правило:
1. «мир за всяку ціну» - визнати свою поразку, принести вибачення, піти на зустріч побажанням партнера;
2. «пас убік» - обмежити контакти, піти від суперечки;
3. «розставити крапки над «І» - з'ясувати всі розбіжності, неодмінно знайти вихід із ситуації.

19. Коли конфлікт стосується ваших інтересів, то вам найчастіше вдається його вигравати:
1. завдяки дипломатії й гнучкості розуму;
2. за рахунок витримки й терпіння;
3. за рахунок темпераменту й емоцій.

20. Якщо хто-небудь із колег навмисно зачепить ваше самолюбство, ви:
1. м'яко й коректно зробите йому зауваження;
2. не станете загострювати ситуацію, зробите вигляд, буд-то нічого не трапилося;
3. дасте гідну відсіч.

21. Коли близькі критикують вас, то ви:
1. приймаєте їхні зауваження із вдячністю;
2. намагаєтеся не звертати на критику увагу;
3. дратуєтеся, пручаєтеся або злитеся.

22. Якщо хто-небудь із рідних або близьких говорить вам неправду, ви зазвичай волієте:
1. спокійно й тактовно домагатися істини;
2. зробити вигляд, що не зауважуєте неправду, обійти не приємний оборот справи;
3. рішуче вивести брехуна на «чисту воду».

23. Коли ви роздратовані, нервуєте то найчастіше:
1. шукайте співчуття, розуміння;
2. усамітнюєтеся, щоб не виявити свій стан на партнерах;
3. на комусь відіграєтеся, шукаєте «козла відпущення».

24. Коли хтось із однокласників/друзів/колег, менш гідний і здатний ніж ви, одержує заохочення, ви:
1. радуєтеся за нього;
2. не надаєте особливого значення факту;
3. засмучуєтеся.

Ключ до тесту

Для визначення властивої респондентові стратегії психологічного захисту в спілкуванні з партнерами треба підрахувати суму відповідей кожного типу:
· Варіант “a” - миролюбство, · Варіант “b” - уникання, · Варіант “c” - агресія.

Додаток Г

Оцінка рівня комунікабельності" (В.Ф. Ряховського)

Методика дозволяє визначити рівень комунікабельності особистості.

Інструкція: "Вашій увазі пропонується ряд запитань. Уважно прочитайте кожне з них і оберіть один варіант відповіді, яка Вам більше підходить ("так" , "іноді" , "ні").

Вибраний варіант відповіді обведіть кружечком в реєстраційному бланку напроти номера відповідного питання. Не слід витрачати багато часу на обдумування, відповідайте швидко".

Реєстраційний бланк

П.І.Б. (повністю) _____

Дата обстеження _____ Вік _____ Стать: чол./жін. (підкреслити) Курс _____ Посада (підрозділ) _____ Спеціальність _____ Військове звання_____ № п/п

Текст опитувальника

1. Вам належить ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи викликає у Вас замішання і незадоволення доручення виступити з докладом, повідомленням, інформацією на якій-небудь нараді, зборі або іншому подібному заході?
3. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
4. Вам пропонують виїхати у відрядження в місто, де Ви ніколи не були. Чи прикладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи любите Ви ділитися своїми переживаннями з будь-ким?
6. Чи роздратовує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас з проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь питання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема "батьків і дітей" і що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи посоромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути гроші, які зайняв кілька місяців тому?
9. В ресторані або в їдальні Вам подали явно недоброякісне блюдо. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не включитеся з ним в бесіду і обтяжуватиметеся, якщо першим заговорить він. Чи це так?
11. Вас жахає будь-яка довга черга, де б вона не була (в магазині, бібліотеці, касі кінотеатру). Ви краще відмовитися від свого наміру чи встанете в кінець черги і будете нудитися в очікуванні?
12. Чи боїтеся Ви брати участь в якій-небудь комісії по розгляду конфліктних ситуацій?
13. У Вас є власні, виключно індивідуальні, критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури і ніяких чужих думок із цього приводу Ви не приймаєте. Це так?

14. Почувши де-небудь в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого Вам питання, чи вважаєте Ви за краще промовчати і не вступати в розмову?

15. Чи викликає у Вас досаду чиє-небудь прохання допомогти розібратися в тому або іншому службовому питанні або учбовій темі?

16. Чи охочіше Ви викладаєте свою точку зору (думку, оцінку) у письмовій формі, ніж в усній?

Обробка і інтерпретація результатів

Підраховується сума чисел, обведених кружечком в реєстраційному бланку.

30-32 бали: особистість характеризується відсутністю комунікаційних навичок. Навіть близькому оточенню не легко спілкуватися з такою людиною. На неї важко покладатись у справі, яка потребує групових зусиль.

25-29 балів: респондент характеризується замкнутістю, мовчазністю, віддає перевагу самотності, тому у нього мало друзів. Нова робота і необхідність нових контактів якщо і не приводять до паніки, то надовго виводять його з рівноваги.

19-24 бали: достатня міра товариськості. В незнайомій обстановці відчуває себе цілком упевнено. Нові проблеми людину не лякають, та все ж з новими людьми сходиться з обережністю, в суперечках і диспутах бере участь неохоче. У висловах, час від часу, дуже багато сарказму без будь-яких на те підстав.

14-18 балів: респондент з нормальним рівнем комунікабельності. Допитливий, охоче слухає цікавого співбесідника, достатньо терплячий у спілкуванні, відстоює свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань йде на зустріч з новими людьми. В той же час не любить галасливих компаній; екстравагантні витівки і багатослівність викликають у нього роздратування.

9-13 балів: респондент достатньо товариський (іноді навіть понад міру). Характеризується цікавістю, балакучістю, любить висловлюватися з різних питань, що, час від часу, викликає роздратування оточуючих. Охоче знайомитеся з новими людьми. Любить бувати в центрі уваги, нікому не відмовляє в проханнях, хоча не завжди може їх виконати. Якщо закіпає гнівом − швидко відходить. Йому бракує посидючості, терпіння й відваги при зіткненні з серйозними проблемами.

4-8 балів: такий респондент, швидше за все, “хлопець-друзяка”. Надзвичайно товариський, завжди в курсі всіх справ, любить брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у нього мігрень або навіть нудьгу. Охоче бере слово з будь-якого питання, навіть якщо має про нього поверхневе уявлення. Усюди відчуває себе “в своїй тарілці”. Береться за будь-яку справу, хоча не завжди може успішно довести її до кінця. Із цієї самої причини керівники і колеги відносяться до нього з деяким побоюванням і сумнівами.

3 бали і менше: комунікабельність респондента носить нездоровий характер. Він говіркий, багатослівний, втручається в справи, які не мають до нього

ніякого відношення. Береться судити про проблеми, в яких абсолютно не компетентний. Вільно або мимовільно він часто становиться причиною різного роду конфліктів у своєму оточенні. Запальний, образливий, нерідко необ’єктивний. Серйозна робота − не для нього. Людям важко мати з ним справу і на роботі, і удома, і всюди.